

Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake

Associate Professor

Acharya Jawadekar College of Education, Gargoti

Mob-8275459230

E mail ID-drrrkshelake@gmail.com

Published Papers List 2018-2019

D) Published Papers in Refereed Journals as notified by the UGC

Sr. No	Title with Page Nos.	Journal	ISSN ISBN No.	Impact Factor If any	Whether principal author/ corresponding author / Guide
1	जागतिकीकरणाचे उच्च शिक्षणावरील परिणाम पृष्ठ क्र.१२३ ते १२५	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal UGC Approved No. 64259	ISSN-2349-638X	4.574	Principal
2	Study of two year B.Ed.. Syllabus with respect to leadership development Page No. 62 to 63	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal UGC Approved No. 64259	ISSN-2349-638X	4.574	Principal
3	A Correlational study between Achievement, Interest and Aptitude of the D.T.Ed. Student teachers in ICT subject with or without MS-CIT Page No.30-39	Journal of Shivaji University (Humanities and Social Sciences), Vol. 49 of 2015-16 UGC Approved Journal No 45032	ISSN 0368-4199	-	First Co Author
4	Role of Teachers in 21 st Century Page No. 189 to 191	Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ) UGC Approved Journal No 48178, 48818	ISSN-2278-5655	EduIndex Impact Factor 5.18	Principal

5	राजर्षी शाहू महाराजांचे प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे आणि बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, 2009 चा अभ्यास Page No. 755 to 758	Aayushi International Interdisciplinary Research Journal UGC Approved No. 64259	ISSN-2349-638X	4.574	Principal
6	महात्मा गांधीजीची प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीम स्वरूप व सद्यस्थितीतील उपयोजन Page No. 77 to 83	Ajanta Peer Reviewed Referred An International Multidisciplinary Quarterly Research Journal UGC List No. 40776	ISSN 2277-5730	Impact Factor / Indexing 2018 5.5	Principal

II) Subject Books, published by National level publishers, with ISBN/ISSN number or State / Central Govt. Publications as approved by the University and posted on its website. The List will be intimated to UGC.

Sr. No.	Title with page nos.	Type of Book & Authorship	Publisher & ISSN/ ISBN No.	Whether Peer reviewed	No. of co-authors	Whether principal author /corresponding author /Guide
१	इयत्ता आठवी इतिहास व नागरिकशास्त्र पाठ्यपुस्तक	क्रमिक पाठ्य पुस्तक	महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व	नाही	आहेत	corresponding author
२	इयत्ता दहावी इतिहास व राज्यशास्त्र पाठ्यपुस्तक	क्रमिक पाठ्य पुस्तक	महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व	नाही	आहेत	corresponding author

PRINCIPAL,
Acharya Jawadekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapur

ISSN 2349-638x
Impact Factor 4.574

"Education through self-help is our motto"-Karmaveer

Rayat Shikshan Sanstha's,

**Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya, Malkapur-Perid
Tal.-Shahuwadi, Dist.-Kolhapur- 415101**

(Affiliated to Shivaji University, Kolhapur)
NAAC Reaccredited-'B'Grade (with CGPA-2.82)

A Special issue of

**Aayushi International Interdisciplinary
Research Journal**

Special Issue- XXV ISSN -2349-638x
Impact Factor 4.574
www.aiirjournal.com

Editors

Dr.Anil Ubale Dr.Sidram Khot

Special issue No.25 Published by

**Aayushi International Interdisciplinary
Research Journal**

UGC Approved Sr.No.64259 Impact Factor 4.574
website :- aiirjournal.com | email : aiirjpramod@gmail.com

Chief Editor : Pramod P.Tandale
Mob.No.9922455749

Rayat Shikshan Sanstha's

Prof. Dr. N. D. Patil, Mahavidyala, Malkapur (Perid)

One Day Interdisciplinary National Level Conference

• Arts •

**‘The Impact of Globalization on Languages, Literature, Education,
Social Sciences, Library, Environment, Sports and Games’**

• Commerce •

‘The Impact of Globalization on Co-operative Societies’

• Science •

‘Role of Science in Conservation of Environment and Biodiversity’

Organised By	Rayat Shikshan Sanstha's Prof. Dr. N. D. Patil Mahavidyalaya, Malkapur (Perid)	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
---------------------	---	---

23.	प्रा. डॉ. संजय दशरथ पाटील	मराठी ग्रामीण कवितेवरील जागतिकीकरणाचा परिणाम (इंद्रजित भालेराव, गोविंद पाटील, एकनाथ पाटील यांच्या ग्रामीण कवितांच्या अनुषंगाने)	71 To 74
24.	डी .डी .गुरव	माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा ग्रंथालयात वापर	75 To 77
25.	प्रा. डॉ. नामदेव कृष्णा मोळे	जागतिकीकरण आणि मराठी कविता	78 To 80
26.	प्रा.डॉ.शिवाजी महादेव होडगे	जागतिकीकरण आणि मराठी कादंबरी	81 To 84
27.	प्रा .प्रकाश आ .हुलेनवर	जागतिकीकरण आणि कविता	85 To 87
28.	डॉ.रमेश सालुंखे	जागतिकीकरण आणि चित्रलिपीतील अनुभवविश्व	88 To 91
29.	डॉ. तानाजी ज्ञानदेव पाटील	जागतिकीकरण : भटक्या विमुक्त जाती जमातींचे साहित्य	92 To 96
30.	श्री. अजितकुमार भिमराव पाटील	जागतिकीकरण: नागरी समुदायावरील परिणाम आणि आव्हाने	97 To 101
31.	प्रा.गुंडोपंत पाटील	जागतिकीकरणाचे चक्र भेदणारी उत्तम कांबळे यांची दलित कविता	102 To 105
32.	वंदना वसंत सोनवले	जागतिकीकरणाचा दलित व ग्रामीण कवितेवर झालेला परिणाम	106 To 109
33.	एल .डी . रेडेकर	स्त्रीवादी साहित्यावर जागतिकीकरणाचा परिणाम	110 To 113
34.	प्रा.अंकुश घुले	जागतिकीकरण आणि नव्यदोतर महानगरीय कविता	114 To 116
35.	प्रा. निलम पाटील	ग्रामीण साहित्यावर जागतिकीकरणाचा परिणाम	117 To 120
36.	डॉ.तानाजी रामचंद्र हवलदार	जागतिकीकरणाचा इतिहास लेखनावर झालेला परिणाम	121 To 122
37.	डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके	जागतिकीकरणाचे उच्च शिक्षणावरील परिणाम	123 To 125
38.	डॉ. विजय जालिंदर देठे	जागतिकीकरण : राष्ट्राच्या सार्वभौमत्वाला एक आव्हान	126 To 127
39.	प्रा डॉ संतोष एन कदम	सौरशेती: जागतिकीकरणाच्या काळातील शेतीचा नवा मार्ग	128 To 133
40.	कु . दिपा सयाजी भोपते डॉ . ए .डी . खोब्रागडे	डिजिटायझेशनचे ग्रंथालयातील वाचन साहित्याचे संरक्षण व जतन करण्याच्या दृष्टीकोनातून महत्त्व	134 To 139
41.	प्रा .गणेश रमेश सिंहासने डॉ .गणेश शिवाजीराव सोळंके	प्लायोमेट्रिक आणि भार प्रशिक्षणाचा लांबउडी खेळाडूंच्या कार्यमाणावर होणाऱ्या परिणामाचा एक अभ्यास	140 To 141
42.	कु. गीता दादासाहेब पाटील डॉ. ए.डी. खोब्रागडे	माहितीचे प्रसारण म्हणजे काय ते सांगून माहिती प्रसारणाच्या घटकाबद्दल चर्चा करा	142 To 144
43.	प्रा. भक्तराज घाळप्पा जाधव	शारिरीक विकासासाठी कबड्डी खेळाचे योगदान	145 To 146
44.	प्रा. रावसाहेब सटवा कांबळे	जागतिकीकरण आणि भारताचे बदलते आंतरराष्ट्रीय राजकारण	147 To 149
45.	प्रा.डॉ.चंद्रकांत शिवराम गिरी	जव्हारकर मुकणे व पेशवे संबंध	150 To 152
46.	प्रा. आर. एस. झरेकर	ऐतिहासिक दृष्टीकोनातील जागतिकीकरण	153 To 155
47.	डॉ.संगीता संपत पाटील	जागतिकीकरण व इतिहास लेखनाविषयीचा सबाल्टर्न दृष्टीकोन	156 To 158

Organised By	Rayat Shikshan Sanstha's Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya,Malkapur(Perid)	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
---------------------	---	---

जागतिकीकरणाचे उच्च शिक्षणावरील परिणाम

डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके

सहाय्यक प्राध्यापक

आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी
ता. भुदरगड जि.कोल्हापूर , शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

सारांश (Abstract)

परिवर्तन हा निसर्गाचा नियम आहे. त्यामुळे सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, सांस्कृतिक, शैक्षणिक इत्यादी क्षेत्रांमध्ये स्थानिक पातळीपासून ते जागतिक पातळीपर्यंत सातत्याने बदल होत असतात. काही वेळा बदलांची गती ही कमी अधिक प्रमाणात असते, विशेषतः पहिल्या व दुस-या महायुद्धानंतर जागतिकपातळीवर घेतले जाणारे निर्णय हे एकूणच मानवजातीच्या कल्याणासाठीचे असावेत यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. या निर्णय प्रक्रियेत अधिकाधिक देशांचे प्रतिनिधित्व असावे असा प्रयत्न केला जातो. तरी सुद्धा विकसित राष्ट्रांकडून अविकसित राष्ट्रांवर अन्याय होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. आज निर्मितीला भारत या देशाची जागतिक महासत्ता होण्याच्या दृष्टीकोनातून वाटचाल सुरु आहे. या वाटचालीमध्ये अनेक टप्पे भारताला पार करावे लागले. त्यामधील एक महत्त्वाचा टप्पा म्हणजे (GATS) गॅट करार General Agreement on Trades and services यावर जेव्हा भारताने स्वाक्षरी केली तेव्हापासून भारत हा देश जागतिकरणामध्ये सहभागी झाला व शिक्षण हे क्षेत्र सेवेमध्ये समाविष्ट झाले. त्यामुळे जागतिककरणाचे होणारे चांगले अथवा वाईट परिणाम हे शिक्षण या सेवा क्षेत्रावर होऊ लागले. प्रस्तुत सैद्धांतिक पेपरमध्ये जागतिककरणाचे उच्च शिक्षणावर झालेले परिणाम. संधी व आव्हाने या स्वरूपात मांडले आहेत. तसेच या जागतिकीरणामुळे उच्च शिक्षणाचे मूल्यमापन, अर्थ पुरवठा, दर्जा, शिक्षक प्रशिक्षण, अनुदेशन, परिक्षण अभ्यासक्रम, प्रवेश, उच्च शिक्षणाची ध्येये, संस्था, महाविद्यालये, विद्यार्थी व शिक्षक यांच्या वर होणा-या परिणामाचा चिंतन पातळीवर लेखा-जोखा मांडला आहे यामध्ये चांगल्या व वाईट दोन्ही परिणामाची मीमसा केली आहे.

कळीचे / परवलीचे शब्द (key words) जागतिकीकरण, उच्च शिक्षण, जागतिकीकरणाचे परिणाम इत्यादी.

प्रस्तावना -

जागतिकीकरण, खाजगीकरण व उदारीकरण हे आज परवलीचे शब्द झाले आहेत. विशेषतः हे शब्दप्रयोग जागतिक पातळीवर मोठ्या प्रमाणात वापरले जातात. मी आणि माझा देश या बरोबर आज मी 'वैश्विक खेड्याचा' 'वैश्विक नागरिक' या नात्याने आंतरराष्ट्रीय सामंजस्य राखणे प्रत्येक नागरिकांबरोबर प्रत्येक देशासाठी गरजेचे बनले आहे. आपल्या देशाची आस्मिता सांभाळत जागतिकपातळीवर आपले स्थान भक्कम करणे गरजेचे आहे कारण आपल्या क्षमतांना मर्यादित न ठेवता त्यांना विस्तारण्याची संधी देणे गरजेचे झाले आहे. 'ताकदवान घोडा हा शक्तीहीन घोड्याचे चणे फस्त करतो' हे जगमान्य आहे अविकसित राष्ट्रांचे शोषणहोण्याची शक्यताही नाकारता येत नाही. म्हणून सर्वच राष्ट्रांनी मानवतेच्या दृष्टीकोनातून प्रत्येकाला विकासाची संधी देणे गरजेचे आहे. त्या दृष्टीने प्रयत्न सुद्धा सुरु आहेत उदा जागतिक नाणे निधी गरजूवंत राष्ट्रांना दिला जातो .वैश्विक पातळीवर आपले वर्चस्व / क्षमता सिद्ध करण्यासाठी देशातील नागरिक हे कौशल्य प्राप्त असलेले उच्च शिक्षित व सामाजिक मूल्ये आत्मसात केलेले असावेत म्हणून प्रस्तुत सैद्धांतिक पेपरमध्ये जागतिककरणाचे उच्च शिक्षणावर झालेले व होणारे परिणाम याविषयी माहिती सादर केली आहे. त्यासाठी प्रथम जागतिकीकरणाच्या काही व्याख्या खालील प्रमाणे.

- १) 'राष्ट्र राज्यांच्या भौगोलिक सीमांपलिकडे जाऊन आर्थिक व्यवहारांचा झालेला विस्तार म्हणजे जागतिकीकरण होय.' - डॉ. दिपक नायर
- २) 'जागतिकीकरण म्हणजे सर्व राष्ट्रांची एक बाजारपेठ निर्माण करणे आणि त्या बाजारपेठेत जगातील साधन सामुग्री आणि भांडवालाचे सुलभ परिचलन निर्माण करणे होय'.- श्रवणकुमार सिंग
- ३) 'जागतिक अर्थव्यवस्थेची निर्मिती होत असताना तिला मिळालेले जागतिक परिणाम म्हणजे अर्थव्यवस्थेचे जागतिकीकरण होय'. माल्कम आदिशेष्य

“The process by which businesses or other organization develop international influence or start operating on an scale”.

“The act or process of globalizing the state of being globalized especially: the development of an increasingly integrated global economy market especially by free tale. Free flow of capital and the tapping of cheaper foreign labor markets- webcaster

Globalization is the free movement of goods service and people across the word in a seamless and integrated manner.

वरील व्याख्यावरून जागतिकीकरण म्हणजे जागतिक अर्थव्यवस्थेमध्ये वस्तू , सेवा, व्यक्ती यांना कोणत्याही त्रासाशिवाय व्यापार ,उद्योग व सेवा देण्याची प्रक्रीया चळवळ होय.

Organised By	Rayat Shikshan Sanstha's Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya,Malkapur(Perid)	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
---------------------	---	---

जागतिकीकरणाचे उच्च शिक्षणावरील परिणामः

जागतिकीकरणाचे उच्च शिक्षणावर चांगले अथवा नकारात्मक वाईट परिणाम उच्चशिक्षणावर झाले आहेत, होत आहेत व होणार आहेत. उच्च शिक्षण म्हणजे शिक्षणाच्या आकृतीबंधानुसार १०+ २+३ यामधील + ३ चा स्तर हा उच्च शिक्षण समजला जातो. यामध्ये पदवी,पदव्युत्तर ,पदवी यांचा समावेश होतो. यालाच महाविद्यालयीन व विद्यापीठीय शिक्षण असे आपण संबोधत आहोत.

१) अभ्यासक्रमावरील परिणाम -

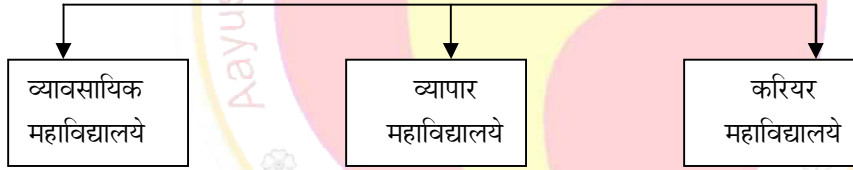
देशाची गरज लक्षात घेऊन उच्च शिक्षणाची ध्येये ठरविली जातात व ध्येयसाध्यतेसाठी अभ्यासक्रमांची स्तरानुसार निर्मिती केली जाते. त्यामुळे जागतिकरणामध्ये उच्च शिक्षणाची ध्येय खालील प्रमाणे सांगता येतील.

- १)आर्थिक विकासात योगदान देणारे उच्चशिक्षित पदवीधर तयार करणे.
- २) सामाजिक न्यायाचा आदर व स्वीकार करणे.
- ३) जागतिक /वैश्विक विविधतेचा स्वीकार करणे.
- ४) जागतिक समुदायाविषयी सहानुभूती बाळगणे.
- ५) आंतरसहसंबंध व परसंपरावलंबित्वाची भावना जाणीपूर्वक जोपासणे.

वरील ध्येय साध्यतेसाठी उच्च शिक्षणातील अभ्यासक्रमात 'बहुसांस्कृतिकतावाद' स्वःताच्या देशाबरोबर इतर देशातील विविधता व वेगळेपण वैश्विक नागरिकत्व बहुविद्याशाखीय व आंतरविद्याशाखीय अभ्यासक्रम अभ्यासक्रम, उपक्रम, विद्यार्थी यांच्यामध्ये लवचिकता निर्माण करावी लागेल, या बाबींचा समावेश उच्च शिक्षणाच्या अभ्यासक्रमात करताना स्वराष्ट्राचा विसर पडणार नाही याचीही दक्षता घ्यावी लागेल.

२) उच्च शिक्षणसंस्थांची विभागणी

उच्च शिक्षण संस्था या जागतिकरणामध्ये आर्थिक नफा कमावण्याच्या हेतुनेच कार्यरत असणार आहेत त्यांचे विभाजन खालील प्रमाणे करता येईल.

वैश्विक नागरिक या नात्याने जागतिक गरजा लक्षात घेऊन महाविद्यालये व विद्यापीठे कार्यरत होतील. आर्थिक नफा कमावण्याच्या हेतूमुळे सामाजिक मुल्ये, स्थानिक परंपरा यावर अतिक्रमण होण्याचा धोका टाळता येत नाही.

३) मूल्यमापन-

जागतिकीकरणाच्या सर्वात महत्वाचा परिणाम मूल्यमापनावर होणार आहे. कारण मूल्यमापनाचे निकष हे जागतिक दर्जाचे असावे लागणार आहेत. एखाद्या पदवीची समकक्षता ही जागतिक पातळीवर टिकणारी असावी याकडे लक्ष देणे गरजेचे आहे जागतिक पातळीवरील निकषांमुळे विद्यार्थ्यांवर ताण येण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

४) अर्थ पुरवठा

शिक्षणाचा समावेश हा सेवेमध्ये केल्याने खाजगी संस्था, कंपन्या या नफेखोरीसाठी अर्थपुरवठा करतील, या क्षेत्रातील गुंतवणूक ही पर्यायाने फायदाद्याचा हेतू ठेवून केल्याने उच्च शिक्षण महाग होईल व सर्वसामान्य नागरिकाला ते घेणे परवडणार नाही.

५) मूल्यांकन -

सध्या भारतामध्ये उच्च उच्च शिक्षण संस्थांचे मूल्यांकन हे नॅक, NBA,QCI यांच्यामार्फत केले जात आहे. या मूल्यांकन संस्था या राष्ट्रीय पातळी वरील आहेत. जागतिकीकरणामुळे Word Education Services, International Credential Evaluation Service या किंवा अशा संस्थाकडून मूल्यांकन करावे लागेल. जागतिक टॉप ५०० विद्यापीठांमध्ये भारतातील सध्याच्या विद्यापीठांची संख्या हाताच्या बोटावर मोजण्या इतकी आहे. ही बाब जागतिकीकरणामध्ये गंभीर व विचार करायला लावणारी अशी आहे.

६) दर्जा -

वरील मुद्दा क्रमांक ५ ला अनुसरून जागतिकीकरणामध्ये उच्च शिक्षण संस्थांना आपला गुणवत्तेचा दर्जा हा टिकवून ठेवावा लागेल. कारण उच्च शिक्षण संस्थांचा दर्जा पाहून विद्यार्थी प्रवेश घेतील त्याप्रमाणे फी देतील सुमार दर्जाच्या संस्था चालविणे कठीण होणार आहे.

७) शिक्षण प्रशिक्षण -

वैश्विक नागरिक तयार करण्याची जागतिकीकरणामध्ये शिक्षकांची जबाबदारी असणार आहे. कारण ज्ञानाधारीत अर्थव्यवस्था व या अर्थव्यवस्थेसाठी कुशल कामगार / नागरिक यांची आवश्यकता असणार आहे, ती पूर्ण करण्याची जबाबदारी शिक्षकांची होईल म्हणून

Organised By	Rayat Shikshan Sanstha's Prof.Dr.N.D.Patil Mahavidyalaya,Malkapur(Perid)	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
---------------------	---	---

शिक्षकांना प्रशिक्षण देणा-या संस्थांचे अभ्यासक्रम व त्यामधील प्रशिक्षण हे जागतिकीकरणाला पोषक असे द्यावे लागेल. वैश्विक शिक्षकांची भूमिका पार पाडावी लागेल.

८) अनुदेशन -

जागतिकीकरणामध्ये अभ्यासक्रमानुसार व त्यातील विषयानुसार अनुदेशन निर्मिती होईल सर्वाधिक वापराच्या भाषेतील अनुदेशन साहित्याची निर्मिती करणे काळाची गरज बनेल. विशेषतः माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानाचा वापर अनुदेशन निर्मितीत अधिक होत आहे. आंतरराष्ट्रीय भाषा म्हणून इंग्रजी भाषेचे महत्त्व वाढणार आहे. तरी सुद्धा अनुदेशन साहित्य हे विविध भाषांमध्ये भाषांतरित करावे लागणार आहे.

९) विद्यार्थी -

विद्यार्थ्यांना जागतिकीकरणामध्ये अनेक संधी व आव्हानांचा सामना करावा लागणार आहे. वैश्विक नागरिकतत्त्व अपरिहार्यपणे का असेना स्वीकारावे लागणार आहे. पारंपरिक रुढ पदव्यांपेक्षा जागतिक पातळीवर मागणी असणा-या अभ्यासक्रमांना प्राधान्य द्यावे लागेल. एकदा मिळालेली पदवी काही कालावधीनंतर कालबाह्य होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. विद्यार्थ्यांमध्ये स्वदेशाच्या परंपराबरोबर इतर देशातील चांगल्या रुढी व परंपरांचा स्वीकार करताना संघर्ष होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. त्यामुळे 'बहुसांस्कृतिकता' स्वीकारणे गरजेचे आहे. त्यामुळे सातत्याने अद्यावत अभ्यासक्रम, कला, कौशल्यांचा, अभ्यास विद्यार्थ्यांना करावा लागेल. एकूणच काय तर 'आजन्म विद्यार्थी ही भूमिका पार पाडावी लागेल. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना अस्थिर परिस्थितीला सामोरे जावे लागण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

१०) शिक्षक -

शिक्षकांना जागतिकीकरणामध्ये 'Global Expert' ची भूमिका पार पाडावी लागेल. अद्यावत ज्ञान कौशल्य आत्मसात करावी लागतील. नोकरीची ठिकाणे सातत्याने बदलावी लागतील. जे अधिक पगार देतील तेथे काम करण्याची संधी मिळेल. एखाद्या विषयातील तज्ञ ते ऐवजी अधिक विषयांमध्ये तज्ज्ञता प्राप्त असणा-यांना अधिक संधी मिळेल कदाचित कुटूंब, मुलांचे शिक्षण यावर विपरीत परिणाम होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

समारोप-

जागतिकीकरणाचा उच्च शिक्षणावरील परिणामांचा विचार केला असता नकारात्मक परिणामांपेक्षा सकारात्मक परिणाम जास्त दिसून येतात. कारण जागतिकीकरण हे वैश्विक सत्य बनले आहे. त्यातून माघार घेणे कोणत्याही देशाला शक्य नाही. पर्यायाने प्रत्येक देशातील शिक्षण पद्धतीला याचा स्वीकार करणे अपरिहार्य आहे. त्यामुळे अनेक आंतरराष्ट्रीय शिक्षण संस्था आपल्या भारत देशामध्ये सुद्धा कार्यरत झाल्या आहेत. जागतिकीकरणाचा स्वीकार मनापासून करून त्याप्रमाणे वाटचाल करणे हेच उच्च शिक्षणासाठी शहाणपणाचे ठरणार आहे असे मला वाटते.

संदर्भ -

१. म.रा.मा.व.उच्च शिक्षण मंडळ (२०१३) सामाजिक शास्त्रे भाग १ इतिहास व राज्यशास्त्र इयत्ता १० वीचे पाठ्यपुस्तक : पुणे.
२. शेळके, रावसाहेब (२०१५) जागतिकीकरणाचे मानवी हक्कावरील परिणाम. २१ व्या शतकातील मानवी हक्क आणि शिक्षण , १७५-१७८.
३. Census data revisited.(n.d.)Retrieved March ६, २०१८, from Algeria ,The Impact of Globalization <http://dspace.univ-tlemcen.dz/bitstream/११२/७८६५/१/snouci-abdelhadi.pdf>
४. Census data revisited.(n.d.)Retrieved March ६, २०१८, from Kenya ,The Impacts of Globalization on Higher Education Curriculum: Implications For Educational Practices http://ueab.ac.ke/BIRJ/download/birj_articles_२०१५/२०१५_CONFERENCE_७.pdf

ACHARYA JAWADEKAR COLLEGE OF EDUCATION, SHRI MOUNI VIDYAPEETH, GARGOTI

SPECIAL ISSUE NO. XXVII PUBLISHED BY

**AAYUSHI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL**

UGC Approved Sr.No.64359 Impact factor 4.574

email id : aiirjpramod@gmail.com

www.aiirjournal.com

Mob.8999250451

**Acharya Jawadekar College of Education,
Shri Mouni Vidyapeeth, Gargoti**

Dist. Kolhapur, 416209 (M.S.) India

One Day Multidisciplinary National Level Seminar

25th April 2018

**On
Pedagogy Practices and Problems in Semi
English & English Medium Schools**

**A Special Issue of
Aayushi International Interdisciplinary
Research Journal**

Special Issue - XXVII

ISSN -2349-638x UGC Approved No. 64259

Impact Factor 4.574

Guest Editor

DR. P. B. DARADE

Editor in Chief

PRAMOD P.TANDALE

Profile

Profile of The Institution

Shri Mouni Vidyapeeth is widely known Institution in the State of Maharashtra which is established in 1946 by Dr. V. T. Patil and internationally acclaimed Educationalist Padmabhooshan Dr. J. P. Naik . It was archetyped as a pilot project for Rural University as per Mahatma Gandhiji's basic concept of Rural Education. Diverse experiments in Education by Dr. J.P. Naik have been recognized at National and International borders across the world. The Institution is running K. G. to P. G. courses in Arts, Science, Commerce, and Education, Training centers, Hostels, Agriculture Unit, Cooperative Society, Grahak Bhandar, Central Library etc. It is having 65 acres of well equipped campus with all essential amenities.

About the College

Acharya Jawadekar College of Education is established in 1956 as one of sister institute of Shri Mouni Vidyapeeth, Gargoti which is a reputed Teacher Training College in the State of Maharashtra. Presently the college is running B. Ed., M. A. / M. Sc. / M. Com. Communication and KGTT courses affiliating to Shivaji University, Kolhapur and YCMOU, Nashik. The college is Accredited and Reaccredited with B+ + and B Grade by NAAC respectively.

Department of ELT

The Department of English Language Teaching (ELT) is established since the inception of college in 1956. The department produced thousands of teachers, teacher educators, professors, Principals and Educational Administrators who are working brains in esteemed institutions across India and abroad. The department of ELT has a track record of merit in the Shivaji University B. Ed. Examination and honor of merit in the state list of Yeshwantrao Chavan Maharashtra Open University (YCMOU), Nashik. The department is well known for innovative pedagogical practices in English Language Teaching and Education. The Alumni of the department are befitted for state and National level Awards & honors for Best practices & innovations in ELT.

Governing Council

- **Hon'ble Satej Alias Banti D. Patil (President)**
- **Hon'ble Aashish A. Korgaonkar (Chairman)**
- **Hon'ble Dr. Sanjay D. Patil (Member)**
- **Hon'ble Sou. Shalini Bhauso Desai (Member)**

Management Council

- **Hon'ble Aashish A. Korgaonkar (Chairman)**
- **Hon'ble Madhukar K. Desai (Member)**
- **Hon'ble Alkesh M. Kandalkar (Member)**
- **Hon'ble Reshma Rahul Desai(Member)**
- **Hon'ble Vishant V. Bhosale (Member)**
- **Hon'ble Deepak S. Khot (Member)**
- **Hon'ble Bajarang A. Desai (Member)**
- **Hon'ble Vishwanath Y. Kumbhar (Member)**
- **Hon'ble Dr. R. D. Belekar (Director)**

Advisory Committee

- Prin. Dr. J. N. Kalake (Former Director, Shree Mouni Vidyapeeth, Gargoti)
- Prin. Dr. D. R. More (Academic Adviser Former Director, BCUD, Shivaji University, Kolhapur)
- Prof. Dr. P. S. Patankar (HOD, Dept. of Education, Shivaji University, Kolhapur)
- Dr. Ramaa Ashwin Bhosale (Joint Director, Higher Education, Konkan Region, Panvel)
- Dr. Rekha B. Topkar (EX. B.O.S. Member & Principal, SPS. College of Education, Sangli)
- Dr. Lata S. Patil (A. Professor Govt. College of Education, Ratnagiri)
- Dr. Tarsing B. Naik (Assistant Professor Govt. College of Education, Ratnagiri)
- Dr. Vandana Jadhav (Principal Azad College of Education, Satara)

Publisher

Dr. R. D. Belekar

(Director, Shri Mouni Vidyapeeth & Principal, AJCE)

Chief Editor

Dr. P. B. Darade

(Associate Professor & Head Dept. of ELT, A.J.C. E.)

Review Committee

- **Dr. R. K. Shelake** (Assistant Professor, A.J.C. E.)
- **Dr. Sou. P. S. Desai** (Assistant Professor, A.J.C. E.)
- **Dr. M. N. More** (Assistant Professor, A.J.C. E.)
- **Shri B. I. Patil**
- **Shri N. B. Patil**

Principal's Message

I am very happy to welcome you all on this occasion of multidisciplinary national seminar on pedagogy practices & problems of English & semi English medium schools. As a principal & Director of Shri Mouni Vidyapeeth I welcome the chief guest Hon. Pallavi Korgaonkar madam, Trustee of shri Mouni Vidyapeeth Sou. Shalini Bhauso Desai Madam , resource person B. M. Hirdekar sir, Dr. Bhambher sir ,Marje sir, Members of Governing council and Management council, Seminar convener Dr. P. B. Darade, students , teachers ,delegates , media reporters and all. Our college is one of the reputed B. Ed. College in the state of Maharashtra. It has glorious past of meritious students & excellent teachers who have contributing pivotal role in Education sector at all grade levels. Previously we have organized 3 national level conferences & 3 university level workshops on revised B. Ed. Curriculum as per NCFTE 2014. As a member of Servashiksha Abhiyan (SSA) I have visited many semi English medium and English medium schools. I have seen that rural English medium school teachers have to face many problems. There are challenges of new methods of teaching all subjects & English. However we organized this National seminar to discuss the problems & issues. More than 22 papers have been presented in the seminar. Papers published in this book will be a good resource & important document for students, teachers and researchers in Education. I am delighted to release the book. Thank you all.

Thank you very much.

Editorial Note

I am extremely happy to write editorial note for National seminar book in UGC approved Aayushi International interdisciplinary journal. I am sure the research papers & articles in this book will provide an important document for the teachers of English. The theme pedagogy practices and problems of English and Semi English medium schools is very important at this juncture. *The theme of the seminar took birth when our principal Dr. Blekar sir told me that MV would like to open an English medium school in Mouni Vidyapeeth. We started working & prepared the proposal & it is now posted for the permission of Education minister of Govt. of Maharashtra. In informal discussion we had questions & queries in mind such as what type pedagogy should be used? What are the current practices practiced in present English & semi English medium schools? Few days before I came across a satiric cartoon on social media. There was a dialogue between parents & Headmistress of English medium school, she said, " You have to purchase books, uniform, school bag shoe, tie, & complete learning kit from our school, Parent said, " It's ok mam but what about education?" Hm said, "For that you need to send your child to tuition class." Another parent said, "Its ok Mam you will give everything but do I bring my own child or you will give it also" Another parent said, "I think haircut also must be done in school sponsored saloon." Education is not for profit, it is not a business, it is a mission for nation building. When we peep into the past history of Education history tell us that CBSE started in 1962. The main objective of CBSE was to fulfill the requirements of parents who are employed in transferable job. Why do people wanted to send their children to English medium schools? Because Parents knew that Indian students are lagging behind in English language in MPSC. UPSC. NEET, JEE & other competitive examinations. English is the lg. of employability Therefore even a servant, rickshaw driver, farmer, the middle & upper class strata of society wanted to admit their children in English medium school, therefore English medium schools are mushrooming in the state & all over the country where as Marathi medium ZP& corporation schools are on the verge of closing down. Before independence Macaulay started English Education in India where there was a sharp reaction against English:Angragi Hatto Movement was*

in action in those days.orientalists were opposing to teach English in India. In pre independence era Missionaries started English medium schools to impart Christianity in India. British(Macaulay) wanted Indian people in blood& flesh but British in taste. It unsure to quantify that how many became British by taking education in English medium schools? Central Advisory Board (CABE) recommended Three Language Formula (TLF) to be followed all over the country. Emphasizing the need and significance of English language as a tool for developing knowledge society the national knowledge commission (NKC) has focused English as not only a medium of instruction but the determinant of access to higher education, employment possibilities. National Policy on Education (NPE) 2016 clearly mentioned that school education is most effective when provided in mother tongue of the child. There are controversies, problems issues and Concerns in imparting English education in India which had been discussed in the national seminar and published in the Aayushi International Interdisciplinary journal. Papers published in AIJ journal will be a precious document for research students, teachers & policy makers.

Dr. P. B. Darade

Multidisciplinary National Level Seminar 25th April 2018
Special Issue On Pedagogy Practices and Problems in Semi English & English Medium Schools

Organised By	Acharya Jawadekar College of Education, shri Mouni Vidyapeeth, Gargoti	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
---------------------	---	---

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
1.	Sou. Bhandare Laxmi Vishnu	Total Quality Management in School	1 To 3
2.	Dr. Chikhalikar Archana	Vibrant and Inspiring Teachers From Western World	4 To 7
3.	Chougale Arvind Maruti	Role of Communication Skill in Teaching	8 To 11
4.	Dr. Darade P. B.	Pedagogy and Practicedeficit in English and Semi English Medium Schools	12 To 15
5.	Dr. Desai Pratibha S.	Annual Status of Education Report (ASER) 2017- A critical study	16 To 22
6.	Dhamakale Raghunath	Impact of Privatization on Education With Special Reference to English Medium Schools	23 To 25
7.	Ghorpade Prabha S.	Use of ICT in Teaching -Learning Process	26 To 28
8.	Ingawale Sharad Balasaheb.	The Development Of Effective Communication Skill Among The Students	29 To 31
9.	Jadhav Nitin Tukaram	Pre-Service and in Service Teacher Education	32 To 34
10.	Jadhav Vasundhara Nandkumar	Role of Communication Skill in Teaching	35 To 38
11.	Smt. Joshi Geetanjali S. Prof. Dr. Patankar Pratibha Subhash	Semi English Medium –A Challenge to Accept	39 To 43
12.	Kajave Nisha Ajay	Semi English Schools: Need and Demand	44 To 47
13.	Dr. Mrs. Kulkarni Juee Vijay	Role of parents in selecting Semi-English Medium on Primary and Higher Primary Level -A Study	48 To 51
14.	Dr. Naik Tarsing	Student Teacher Performance in Examination	52 To 56
15.	Dr. Patil Namdev D.	Use of ICT in Teaching-Learning Process	57 To 61
16.	Dr. Shelake Ravasaheb Kerappa	Study of Two Year B.Ed. Syllabus With Respect to Leadership Development	62 To 63
17.	Dr. Shirol Sheetal M	Promises of ICT in Teaching	64 To 66
18.	Suryavanshi Sambhaji Dattu	Role of Communication Skills in Teaching	67 To 69
19.	Thakkar (Somaiya) Urmi	Health Literacy Awareness in School Students	70 To 71
20.	Tol Kranti S. Dr. Naik Tarsing B	An interdisciplinary study of student's attitude towards ICT as a communicative tool in English language	72 To 76
21.	Warake N. S.	An Experiment in Acquisition of English Through Comprehension At Grade 5th	77 To 80
22.	प्रा. शिंदे संदिप पा. प्रा. देसाई संजय ब.	शिक्षा में सूचना और संचार प्रौद्योगिकी का उपयोग एवं निर्देश	81 To 83

Organised By	Acharya Jawadekar College of Education, shri Mouni Vidyapeeth, Gargoti	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
---------------------	---	---

Study of Two Year B.Ed. Syllabus With Respect to Leadership Development

Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake

Assistant professor

Acharya Jawadekar Collage of Education, Gargoti, Tal – Bhudargad,
Dist –Kolhapur (Shivaji University, Kolhapur)

Abstract-

*“Leadership is not about titles, positions or flowcharts, it’s about are life influencing another” John C. Maxwell. Leadership is a process by which a person influences other to accomplish an objective and directs the organization in way that make it more **cohesive** and coherent.” Fiedler the psychologist has defined the leadership. According to him ‘Leader is he who influences others work’.*

Leader is not born but he is developed through the environment opportunities he get. The success of any institution, school, organization or political party depends on its leader. There is a need of the good leader of the education institute after competing B.Ed.. According to NCTE regulations B.Ed.. course has become of two years. All universities have formed B.Ed.. course of two years. This Course in being implemented from the academic year 2015-16.

Teacher is a leader of a class. This means Teacher must have the leadership qualities. Present paper highlights the opportunities of leadership in period of B.Ed.. Training.

Need and importance of Research Paper:

A success got by an institute or a class is not by chance but is due to the leadership of it. To sustain the success for long time the leader should possess some special qualities. The qualities like taking lead, representing, organizing, management skill, communication, creativity, innovativeness intelligence are essential. There are few types of leadership : 1) Astonishing or divine leadership, 2) instance leadership, 3) institute or troop head, 4) Administrative leader, 5) expert leader, 6) progressive leader, 7)autocratic leader, 8) democratic leader,9) intellect leader

Along with the qualities and types of leadership the training of leadership is also important. Though the leader has original qualities leadership training increases his skill and working capacities .Hence the researchers has studied the opportunities of leadership and how these can organized in B.Ed.. course . This will be useful to the B.Ed.. course formers, principals of B.Ed.. College, teacher educators and the teacher trainees.

Objective of research: To study two year B.Ed.. course with respect to leadership development.

Scope of the research : The conclusions of the research are applicable to all two years B.Ed.. Course in Maharashtra as well as in India.

Delimitation of research: Present research is delimited to two year B.Ed.. syllabus of Shivaji University,Kolhapur in Maharashtra and Acharya Jawadekar Collage of Education ,Gargoti only

Research Method: Present research is related to the present situation hence school survey method is used and document analysis method is also used for this present research.

Sample selection : Research is working as a teacher educator in Shivaji University affiliated education collage. So he has selected two years B.Ed.. syllabus of Shivaji University and Acharya Jawadekar Collage of Education Gargoti by purposeful sampling method.

Tools of Research : In this research Two years B.Ed.. Syllabus of Shivaji University from its website is used in relation to leadership so document analysis is used.

Organised By	Acharya Jawadekar College of Education, shri Mouni Vidyapeeth, Gargoti	ISSN 2349-638x Impact Factor 4.574
---------------------	---	---

Analysis of data: The opportunities given to student teachers/ trainees for development of leadership in B.Ed.. curriculum as well as in government policies and college traditions are analyzed in the forms of statements.

Research Conclusions :

1. According to Shivaji University Rules 2016 the opportunity of leaderships a class representative of first years B.Ed. and second years B.Ed. is given to the student teachers.
2. For implementing the curricular and extracurricular activities effectively each class is divided in three groups which are called as kulas. Head of kul, Assistant head of kul, Accountant and Secretary are selected and given the opportunity of leadership.
3. In each School Subject Pedagogy of B.Ed. Curriculum subject clubs (study boards) are established and selecting the Chairman, Vice – Chairman, Secretary and Accountant (in each board) the opportunity of leaderships is given.
4. The most important part of two year B.Ed. Curriculum is School internship. Stage - I and stage -2. There is an opportunity of leadership as Head Master, Assistant Head Master, Supervisor and Account, School discipline, Well come committee, Method Heads (Each methods), Social Service, N.C.C., M.C.C, Competition department etc. are appointed/ Selected and opportunity of leadership is given.
5. There is an opportunity of leadership in group works in implementing theoretical work practical work. Here the period of leadership is longer in some cases and shorter in some cases. Examples of short term leadership are organization of educational tour. The responsibilities of finalizing the tour route, making provision of bus, presenting the tour report, require some days. In teaching pedagogy work some student teachers has to play special role for few minutes.
6. Student teachers express their thoughts in various committees formed in college as per guidelines of governments.
7. The participation in morning assembly (paripath) helps the students teachers in developing leadership.
8. Student club, Chhatra Sansad at university or national level are useful for leadership development.
9. Individual or group social project in B.Ed. Curriculum provide an opportunity for leadership development.
10. Student teachers are given opportunities for developing leadership through incidental (occasional) and determined programmes (birth anniversary and death anniversaries programmes.)
11. The activities like school observation, visits to innovative study centers, interviews of an experienced teacher etc. are provide opportunities for leadership development.

Closure:

Two year B.Ed. syllabus of Shivaji University is so formed that it provides opportunities to each and every student teacher in many activities. In relation to these following points should be explained before giving responsibility of leadership what is leadership? How to lead? What are the characteristics of the leader? What are types of the leadership? etc. The purposeful efforts of the principal, teacher educators in providing leadership opportunities will prepare future leader in education field after completing B.Ed. course.

References:

1. जगताप, ह. ना. (1999). शैक्षणिक मानसशास्त्र पुणे; अनमोल प्रकाशन.
2. मरजे, बी. पी. (फेब्रु. 2015). सुधारित बी.एड. अभ्यासक्रम 2014 व अभ्यासक्रम आराखडा भारतीय शिक्षण. पृष्ठक्रमांक-18 ते 27.
3. National Council for Teacher Education (Dec. 2014) Curriculum framework: Two Year B.Ed. programme New Delhi.
4. Shivaji University (2015-16). Two year Bachelor of Education (B.Ed. Degree Course) Syllabus Kolhapur.

ISSN : 0368-4199

UGC Approved Journal No. 45032

VOLUME No. - 49; Issue 1 & 2 of 2015 & 2016

JOURNAL OF SHIVAJI UNIVERSITY

(HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES)

(Double blind and peer reviewed)

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR

JOURNAL OF SHIVAJI UNIVERSITY

(Humanities and Social Sciences)

ISSN: 0368-4199

VOLUME No. - 49; Issue 1 & 2 of 2015 & 2016

EDITORIAL BOARD OF THE JOURNAL

Prof. (Dr.) D. B. Shinde

Chairman

Hon'ble Vice-Chancellor, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) D. T. Shirke

Hon'ble Pro- Vice-Chancellor, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) M. S. Deshmukh

Managing Editor

Department of Economics, Shivaji University, Kolhapur

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Prof. (Dr.) Bharati Patil

Dean, Faculty of Humanities & Social Sciences, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) A. M. Gurav

Dean, Faculty of Commerce & Management, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) V. B. Kakade

Department of Economics, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) Jagan Karade

Head, Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) Rajan Gavas

Head, Department of Marathi, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) C. A. Langare

Head, Department of English, Shivaji University, Kolhapur

Prof. (Dr.) P. S. Patankar

Head, Department of Education, Shivaji University, Kolhapur

Dr. Namita Khot

Director, Knowledge Resource Center, Shivaji University, Kolhapur

JOURNAL OF SHIVAJI UNIVERSITY

(HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES)

(ISSN : 0368-4199, UGC Approved Journal No.45032)

VOL. No.
49

Issue No. 1 & 2
of 2015 & 2016

SHIVAJI UNIVERSITY,
KOLHAPUR – 416 004 (INDIA)

— Contact Details —

Prof. (Dr.) M. S. Deshmukh

Managing Editor,

Journal of Shivaji University
(Humanities and Social Sciences),

Department of Economics,
Shivaji University, Kolhapur - 416004

E-mail: editorjsu@unishivaji.ac.in

Phone: 0231- 2609179

Website: <http://www.unishivaji.ac.in/journals/>

The views expressed in the articles included in this volume are those of respective authors and the Editorial Board and Publisher of the Journal are not responsible for the same.

© Shivaji University, Kolhapur
ISSN : 0368-4199

Published by:
Dr. V. D. Nandavadekar
Registrar,
Shivaji University, Kolhapur.

Qty. : 100

Price : Rs. 100

Printed on : January - 2018

Press Superintendent,
Shivaji University Press,
Kolhapur – 416 004.

Published:
Journal of Shivaji University
(Humanities and Social Sciences)
Vol. 49 issues 1 & 2 - 2015
Vol-49 issues 1 & 2 - 2016

CONTENTS

Sr. No.	Title	Page No.
1.	Efficiency and Profitability of Co-operative Banks: A comparative study of the Karad Urban Co-operative Bank Ltd. Karad and Rajarambapu Sahakari Bank Ltd. Peth <i>Mohite P. V., Phalke Kedarnath M.</i>	01-15
2.	E-Banking in India; With Special Reference To Bank of India <i>Katti V. P., Godhi Rashmi</i>	16-29
3.	A Correlational study between Achievement, Interest and Aptitude of the D.T.Ed. Student teachers in ICT subject with or without MS-CIT <i>Shelake Ravasaheb Kerappa, Patankar P.S.</i>	30-39
4.	Implementing Constructivist Approach in Teaching-Learning Process through Interactive Multimedia <i>Pratibha Pratankar</i>	40-46
5.	Ecological Perspectives in Amitav Ghosh's <i>The Hungry Tide</i> <i>Fulswange Sunil Uttam</i>	47-54
6.	Anita Desai's <i>Fasting, Feasting</i> : the projection of young generation's surfeit, satiation and starvation in their life. <i>Patil Prakash</i>	55-64
7.	Human Resource Management in Private Hospitals <i>Goral S. D.</i>	65-80
8.	माधवराव बागल यांचे व्यक्तिचित्रणावर लेखन <i>पोवार छाया</i>	81-89
9.	दक्षिण महाराष्ट्रातील पाणी वापर संस्था आणि राजकारण <i>रासम वासंती</i>	90-101
10.	राजकीय अर्थकारणाची प्रारूपे <i>पवार प्रकाश रायचंद्र</i>	102-111
11.	Changing Aspects of Caste, Marriage And Family in Rural Community: A Case Study of Chinchali village in Belgaum District of Karnataka State <i>Desai P.B.</i>	112-124
12.	सॅद्रियशेती:शाश्वत शेतीचा राजमार्ग <i>एम.एस.देशमुख, नितीन बाबर</i>	125-134

3. A CORRELATIONAL STUDY BETWEEN ACHIEVEMENT, INTEREST AND APTITUDE OF THE D.T.ED. STUDENT TEACHERS IN ICT SUBJECT WITH OR WITHOUT MS-CIT

Shelake Ravasaheb Kerappa *

Patankar P. S. **

Abstract

Education plays an important role in making the individual creative and innovative. The success of education depends on developing new patterns using both human and technological Know- how in order to teach more better and more rapidly. The computer is one of the creative inventions which is the hallmark of human civilization. The growing social life complexities and every day living conditions have contributed to the development and evaluation of computer. It plays significant role in every walk of human life. The effective application of scientific knowledge associated with use of ICT has greatly changed our perceptions, conceptions, world views, ideologies and perspectives. No understanding is contemporary history is possible without recognizing the importance of computers in day to day life. Hence it is imperative to understand the fundamental ideas that created such a wonderful expression of human intellect. There are two types of teacher education program one is pre-service teacher training and second is in service teacher training program. In the pre-service teacher education program some admitted students appear for some certificate courses such as basic computer course, tally, MS-CIT etc. The purpose of the completion of such a course is that it will be beneficial in future or for the undergoing course like D.T.Ed., B.Ed. or M. Ed. In this research paper, researchers have studied the correlation between achievement, interest and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in Information Communication Technology subject with MS-CIT and without MS-CIT.

Key Words : MS-CIT (Maharashtra State certificate in Information Technology), ICT(Information Communication Technology), correlation, D.T.Ed.(Diploma in Teacher Education), achievement, interest and aptitude.

* Assistant Professor, Acharya Jawadekar College of Education, Gargoti

Email – raoso_2007@rediffmail.com, Mob- 8275459230

** Professor and Head Department of Education, Shivaji University, Kolhapur

Email – pratibhapatankar@yahoo.co.in, Mob- 9960192103

INTRODUCTION

Man has been trying to store his knowledge from ancient time. He used stones, marbles and bones for counting in ancient time and he stored knowledge by sketching and carving on stones and paintings. Man used all this knowledge at every stage of his progress. Even he transmitted the information from one place to another by using various medias. Today, Digi has taken the main place amongst all medias for storing and providing the information from one generation to another. It is the quickest mean in spreading the information from one place to another. Therefore, every person has been expected to be literate in computer.

Every curriculum is framed according to the changes and needs of the society. The main task of education is to consider all those social changes in framing new curriculum, new syllabi. As a part of the curriculum framework, the government of Maharashtra included the subject Information Technology in the syllabus for primary education since 2004.

The responsibility of implementing this subject is laid on primary teacher. The teachers who are already in service are introduced the subject through the in-service trainings. The student teachers who have completed the D.T.Ed. diploma join the teaching jobs through CET exams. Considering the need and importance of the information technology, the subject has been included in the syllabus of second year D.T.Ed. diploma. The subject is prescribed for 100 marks and 60 marks for practical and 40 marks for theory.

The priority has been given to practical work of this subject. In this subject the interest, aptitude and achievements are very important. But, sometimes, the student teachers do not use this information technology for teaching, learning, evaluating and keeping themselves update in their knowledge. It seems that they are not interested in the subject. Sometimes the situation is different. Therefore, the researcher examined the correlation between interest and the aptitude of the subjects and their achievement in the present study.

Need and significance of the study

The present era is known as the era of information technology. The word 'ICT' has become quite familiar. We cannot imagine the daily life without computer and mobile. The concept of computer literacy has become very essential at every stage of life. Therefore, the subject Information Technology has been introduced in the lower primary, upper primary, secondary, higher secondary and in higher education as an essential subject.

For every stage, the curriculum and syllabus of information communication technology has been prepared. Maharashtra State Education, Research and Training institute has included

the subject Information Communication Technology in the syllabus of D.T.Ed. The study of achievement, interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed who have completed the course during second year of diploma will help to develop the quality of the student teacher and also it will help to fulfill the dream of India's vision 2020. The comparison between the achievement, interest and aptitude of the student teacher with the MS-CIT Course conducted by MKCL (Maharashtra State Board of Technical Education) and the student teachers without MS-CIT will prove the utility of the study. The study will also help the principals of D.T.Ed. colleges, Teacher Educators, Student teachers and the officers of MKCL.

Objective of the study

The main objective and the sub objectives of the study are as follows:

Major objective

To study the correlation between achievement, interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in Information Communication Technology, of the student teachers with MS-CIT and without MS-CIT.

Minor objectives

- I) To study the correlation between achievement and interest of the student teachers of D.T.Ed in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.
- II) To study the correlation between achievement and aptitude of the student teachers of D.T.Ed in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.
- III) To study the correlation between interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.
- IV) To study the correlation between achievement and interest of the student teachers of D.T.Ed in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.
- V) To study the correlation between achievement and aptitude of the student teachers of D.T.Ed in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.
- VI) To study the correlation between interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.

Assumption of the study

Achievement, interest and aptitude in ICT subject are measurable.

Hypothesis

There is correlation between the achievement, interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers with MS-CIT and without MS-CIT.

Null hypotheses

- I) There is no correlation between achievement and interest of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.
- II) There is no correlation between achievement and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.
- III) There is no correlation between interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.
- IV) There is no correlation between achievement and interest of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.
- V) There is no correlation between achievement and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.
- VI) There is no correlation between interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.

Scope of the study

The scope of the study is as under-

- i) The study included the second year D.T.Ed. student teachers.
- ii) The Findings of this study will be applicable to all student teachers of D.T.Ed in Maharashtra.

Limitations of the study

Limitations of the study are as under-

- i) The study is limited to mixed (male-female) Marathi medium D.T.Ed. Colleges in Kolhapur district.
- ii) The study is limited to student teachers who have got admission through centralized admission process.

- iii) The study is limited to 580 student teachers from 18 D.T.Ed. colleges from Kolhapur district.
- iv) The study is limited to the second year student teachers of D.T.Ed. during the academic year 2009 - 10.

Procedure of the study

The present study is empirical in nature and is based on the prevailing facts, that means it is descriptive research in which the researcher has used school survey method.

In this research data were collected from Marathi medium mixed (male – female) 18 D.T.Ed. Colleges in the Kolhapur district. Researcher developed ICT Achievement Test, ICT interest inventory and ICT aptitude Test. The tool was administered on D.T.Ed. Student-teachers. Out of 720 student-teachers 580 have responded in the study. The collected data were analyzed by mean, SD, Pearson's 'r' value. SPSS package was used for statistical analysis.

Sampling

For the purpose of the present study purposive sampling method was used. Initially Sampling consisted Kolhapur district in the study. Later on all mixed (Male – Female) 18 Marathi Medium D.T.Ed. Colleges were selected. All 18 D.T.Ed. Colleges have responded in the study.

The study included 720 student teacher of second year 18 D.T.Ed. colleges who have got admissions through centralized admission process out of 720 student teachers 580 have responded in the study. Its percentage is 80.55%.

Tools used in the study

In the present study the tools developed by researcher were used.

- (I) ICT achievement Test.
- (II) ICT interest inventory.
- (III) ICT aptitude Test.

These tools were developed by researcher and their face validity was checked by 12 experts who are working in B.Ed., M.Ed., M. Phil. or Ph.D. Level. All the experts gave good comments and some suggestion to improve tools validity. Test- Retest method of reliability was used for measuring reliability of tools. Reliability numbers of ICT achievement Test (0.931),

ICT interest inventory (0.852) & ICT aptitude Test (0.911) . These reliability numbers show that the tools have high reliability.

Statistical Techniques

For data analysis researcher used mean, standard deviation and Pearson's 'r' value.

The Null hypothesis was tested on the basis of the marks obtained by student teachers in ICT achievement test, ICT interest inventory, and ICT aptitude test.

Table -1

Correlation between achievement and interest, achievement and aptitude & interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.

Sr. No.	Variables With MS-CIT	No. of student teachers	Pearson's 'r' Value	p Value	Significant level
1	ICT achievement and ICT interest	372	0.159	0.002	0.01
2	ICT achievement and ICT aptitude	372	0.345	0.000	0.01
3	ICT interest and ICT aptitude	372	0.237	0.000	0.01

Table -1 Sr.No.1 indicates that p value of correlation between achievement and interest in the subject of ICT given to the D.T.Ed. student teachers with MS-CIT is less than 0.01 Therefore the null hypothesis is rejected at 0.01 level.

Above Table No.1 shows that there is correlation between achievement and interest of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.

Above Table -1 No.2 indicates that p value of correlation between achievement and aptitude in the subject of ICT given to the D.T.Ed. student teachers with MS-CIT is less than 0.01 Therefore the null hypothesis is rejected at 0.01 level.

Above Table -1 no. 2 shows that there is correlation between achievement and aptitude of D.T.Ed. student teachers in ICT test given to the student teachers with MS-CIT.

Above Table-1 Sr.No.3 indicates that p value of correlation between interest and aptitude in the subject of ICT given to the D.T.Ed. student teachers with MS-CIT is less than 0.01. Therefore the null hypothesis is rejected at 0.01 level.

Above table Sr.No.3 shows that there is correlation between interest and aptitude of D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student teachers with MS-CIT.

Table 2

Correlation between achievement and interest , achievement and aptitude & interest and aptitude of the student teachers of D.T.Ed. in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.

Sr. No.	Variables without MS-CIT	No. of student teachers	Pearson's 'r' Value	p Value	Significant level
1	ICT achievement and ICT interest	208	0.031	0.653	0.05
2	ICT achievement and ICT aptitude	208	0.249	0.000	0.01
3	ICT interest and ICT aptitude	208	0.259	0.000	0.01

AboveTable -2 Sr.No.1 indicates that p value of correlation between achievement and interest in the subject of ICT given to the D.T.Ed. student teachers without MS-CIT is greater than 0.05. Therefore the null hypothesis is accepted at 0.05 level.

Above Table -2 Sr.No.1shows that there is no correlation between achievement and interest of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.

Above Table-2 Sr.No.2 indicates that p value of correlation between achievement and aptitude in the subject of ICT given to the D.T.Ed. student teachers without MS-CIT is less than 0.01. Therefore the null hypothesis is rejected at 0.01 level.

Above Table-2 Sr.No.2 shows that there is correlation between achievement and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student teachers who have not done MS-CIT.

Above Table-2 Sr.No.3 indicates that p value of correlation between interest and aptitude in the subject of ICT given to the D.T.Ed. student teachers without MS-CIT is less than 0.01. Therefore the null hypothesis is rejected at 0.01 level.

Above Table Sr.No.3 shows that there is correlation between interest and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.

Major findings :-

- 1) There is low correlation between achievement and interest of the D.T.Ed. 372 student teachers in ICT subject with MS-CIT. (Table -1 Sr. No.1)
- 2) There is medium correlation between achievement and aptitude of the D.T.Ed.372 student teachers in ICT subject with MS-CIT. (Table -1 Sr. No.2)
- 3) There is low correlation between interest and aptitude of the D.T.Ed. 372 student teachers in ICT subject with MS-CIT. (Table -1 Sr. No.3)
- 4) There is no correlation between achievement and interest of the D.T.Ed. 208 student teachers in ICT subject of the student teachers without MS-CIT.(Table -2 Sr. No.1)
- 5) There is low correlation between achievement and aptitude of the D.T.Ed. 208 student teachers in ICT subject of the student teacher without MS-CIT. (Table -2 Sr. No.2)
- 6) There is low correlation between interest and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student – teachers without MS-CIT. (Table -2 Sr. No.3)

Conclusions :-

Here is the discussion of the analysis and interpretation of the data collected through ICT, Achievement test, ICT interest inventory and ICT aptitude test given to student teachers in second year D.T.Ed. colleges.

- 1) There is correlation between achievement and interest of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject with MS-CIT.
- 2) There is correlation between achievement and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject with MS-CIT.
- 3) There is correlation between interest and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject with MS-CIT.

There is correlation between achievement, interest and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in the ICT subject with MS-CIT. Therefore, if the student – teachers achievement in ICT subject is good, their interest and aptitude in ICT are also good.

- 4) There is no correlation between achievement and interest of the student teachers in ICT subject of the student – teachers without MS-CIT.
- 5) There is correlation between achievement and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student teacher without MS-CIT.

If the achievement of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject is good, their aptitude is also good.

- 6) There is correlation between interest and aptitude of the D.T.Ed. student teachers in ICT subject of the student – teachers without MS-CIT.

If the interest of the D.T.Ed. student teachers is good, their aptitude is also good.

Recommendations :-

- 1) Every D.T.Ed. college should start MS-CIT training centre in their colleges.
  - 2) The student – teachers before entering the second year should compulsorily complete the MS-CIT course.
  - 3) All D.T.Ed. colleges should make the internet facility available.
  - 4) The colleges should try to increase the achievement and aptitude of the student teacher in ICT subject.
  - 5) There is correlation between achievement, interest and aptitude of the student teachers, therefore if the achievement is increased, the aptitude will be definitely increased. Therefore, D.T.Ed. colleges should try to increase achievement, interest and aptitude.
- Eg.** – The ICT lessons for competitions should be organized in the colleges.

References

- Best, J.W.(2007) Research in Education. New Delhi: Prentice Hall of India Private Limited.
- Buch, M.B.(Ed.)(1991) Fourth Survey of Research in Education.(1983-88). New Delhi: National Council of Educational Research and Training.
- Buch, M.B.(Ed.)(2000) Fifth Survey of Research in Education.(1988-92). New Delhi: National Council of Educational Research and Training.
- Buch, M.B.(Ed.)(2004) Sixth Survey of Research in Education. (1993-2000). New Delhi: National Council of Educational Research and Training.
- Charles, G., Morris (1976) Psychological Introduction. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Gay, L.R. (1992) Educational Research: Competencies for analysis and application. Columbus OH: Charles E. Merrill.
- Srivastava, G.N. Prakash (1994) Advanced Research Methodology. New Delhi: Radha Publication.
- Varanasi, L., Sudhakar V., (2010) Computer Education. New Delhi: Neelkamal Publication Pvt. Ltd.

Editorial Board

Dr Pratibha S. Patankar

P. S. Patankar currently working as a Professor & Head of the Department of Education, Shivaji University, Kolhapur . Her qualification is M.Sc. M.Ed. M.A. M.B.A. Ph.D. DHRD, DMC & DCM. She has started her teaching Carrier as a Assistant Science Teacher in School and now as a Professor of Education, Shivaji University, Kolhapur. With 32 years of Experience ,

About 60 Publications and 11Projects are on her account Eighteen . Ph.D. Students and 10 M. Phil Students have Successfully completed their Research under her able guidance. She had worked in many administrative and academic Committees of Shivaji University, Kolhapur

Dr R. K. Kamat

R. K. Kamat is currently Professor and Head of the Department of Electronics of Shivaji University, Kolhapur. He is also heading the Department of Computer Science. He obtained both his Bachelor's and Master's degrees in Electronics from the Shivaji University, Kolhapur in addition to M.Phil from the same University specialized in Computer Graphics. He gained his Ph.D. specialized in Smart Sensors from Goa University, Goa. Based on his thesis adjudged by Professor Selvan from Warwick University, UK, he was offered to work as Consultant for the Embedded System section of Motorola, Europe Division.

He is working as NAAC coordinator, Shivaji University, Kolhapur. He worked as a Coordinator of the Internet Unit. He also worked as an I/c University Librarian for four and half years and contributed greatly to the automation of the Barrister Balasaheb Khardekar Library. Professor Kamat has published over 150 plus papers in International journals of repute and presented equal number of papers at National and International Conferences.

He has published 12 books through reputed publishing house such as Springer UK.

His books are regarded as best sellers and found their place in 170+ overseas institutes of higher learning from USA, UK, Germany, Singapore etc. Twelve students have been awarded Ph.D. under his guidance and 11 more are working for their Doctorate.

Dr Muralidhar Kisan Bhanarkar

M. K. Bhanarkar received his M.Sc. in Physics with Electronics specialization and Ph.D. in Physics with a molecular study by time and frequency domain reflectometry techniques (TDR and FDR) from Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, Aurangabad, INDIA. His Research areas are Antenna design, Wireless sensor network, Dielectrics, Material Science, Smart antenna system for bio-medical applications and ICT for education. He has published 75+ papers in journals and conferences.

Two scholars are awarded with Ph.D. and two are submitted their Ph.D. thesis and four are in working under his guidance. He is working as Assistant Professor @ Department of Electronics, Shivaji University, Kolhapur, INDIA. Previously, He served as Lecturer @ Milind College of Science, Aurangabad.

He is member of BOS-Board of Studies in Electronics Science, Electronics Engineering and Electronics Technology, under the faculty of Science and Technology, Shivaji University, Kolhapur. He is associated with IEEE: *Antenna and Propagation Society*, ACM: *Association of Computing Machinery* and ISPRS-SC: *International Society for Photogrammetry and Remote Sensing-Students Consortium*.

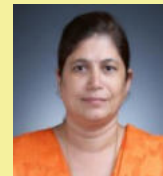
Dr Vidyanand Sambhaji Khandagale

V. S. Khanadagale has done his M.Sc. in Chemistry, M.A. in Economics M.Ed. and Ph.D. in Education from University of Mumbai, India in the area of Economics and Management of Education his Research areas are E-education , Science Education and Economics and Management of Education. He has to his credit 50+ papers in journals and conferences.

He is working as Assistant Professor in Department of Education, Shivaji University, Kolhapur, INDIA and earlier worked as a Lecturer in the SNTD Womens University, Mumbai. He had completed seven minor/major projects and is Life member of All India Association for Educational Research (AIAER), Association OF Chemistry Teachers and Indian Adult Education Association

Dr Kavita Oza

Kavita Oza is working as assistant professor in Department of Computer science, Shivaji University, Kolhapur. She has completed her PhD in Computer science. Her research interest are machine learning, Big data analytics, Algorithms etc. Two students are awarded PhD under her guidance and four are pursuing their PhD. She is Life member of CSI.

Special Volume on Curriculum Reforms in Higher Education: Global Scenario

Shivaji University, Kolhapur, India.

AARHAT PUBLICATION & AARHAT JOURNAL'S

108, Gokuldham Park, Dr. Ambedkar Chowk, Near T.V. Tower, Badlapur (E)-421503.
Email ID: aarhatpublication@gmail.com • **Phone:** 9822307164
Website: www.aarhat.com

Special Volume on

**CURRICULUM REFORMS IN
HIGHER EDUCATION: GLOBAL
SCENARIO**

Shivaji University, Kolhapur, India.

IICCRHE-2018

“CURRICULUM REFORMS IN HIGHER EDUCATION: GLOBAL SCENARIO”

First Edition: May27th, 2018

Organized by:

Shivaji University, Kolhapur, India.

Published by: Aarhat Publication & Aarhat Journal's

Mobile No: 9822307164/8355852142

AARHAT MULTIDISCIPLINARY INTERNATIONAL EDUCATION RESEARCH JOURNAL (AMIERJ)

EduIndex Impact Factor 5.18

UGC Approved Journal No 48178, 48818

ISSN 2278-5655,

Volume–VII, Special Issue–XXXIII,

EDITORS:

Disclaimer:

The views expressed herein are those of the authors. The editors, publishers and printers do not guarantee the correctness of facts, and do not accept any liability with respect to the matter published in the book. However editors and publishers can be informed about any error or omission for the sake of improvement. All rights reserved.

All views expressed in the journal are those of the individual contributors. **Any issues with reference to the research paper, the individual author/s are responsible.** The editor and Publisher are not responsible for the statements made or the opinions expressed by the authors.

No part of the publication be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording and or otherwise without the prior written permission of the publisher and authors.

I N D E X

Sr. No.	Title	Authors	Page No
1	Curriculum Reforms and Case Studies	Smt. Geeta Satish Joshi Dr. P. S. Patankar	1-7
2	Survey on Evaluation of Student's Performance in Educational Data Mining	Dr.D.K. Kirange Miss. Sharayu N. Bonde	8-14
3	Effective Use of ICT for Teaching Learning Process	Mr. Sujit Baburao Chavan	15-18
4	User Identification over Digital Social Network using Fingerprint Authentication	Mr. Devender Dhaked Pro. Surendra Yadav Prof. Manish Mathuria	19-25
5	Strengthening Teaching and Learning through ICT	Dr. U.K. Kulkarni	26-29
6	ICT Applications in Research and Education of Aquaculture	Prof. Madhav Bhilave	30-32
7	Use of ICT in Higher Education	Dr. Sampada Gulavani Prof. Vidyullata Jadhav	33-36
8	Effect of Co-operative Learning on Self Concept in Mathematics Method of B.Ed. Teacher Trainees	Dr. Sarjerao Pandurang Chavan	37-40
9	MOOC And Curriculum Development in Higher Education : A Global Scenario	Mr.Gajanan S. Kumbhar Dr. Ajit Shivajirao Ghodke	41-44
10	Teacher Role in Modern Education System to Inculcate Life Skills in Students	Mr. Sandip P. Wahule Dr.Suhas S. Pathak	45-46
11	Role of Teacher Educators in Empowering Teachers for 21 st Century	Prof. C. B. Vikram Prof. H. D. Jyothi	47-50
12	21 st Century Education and Challenges to Perform the Role of Teacher in Higher Education	Mr. Gautam Madhukar Mane	51-53
13	Curriculum Development for Teacher Education through D.E.: A Study of New Approach	Mrs. Kavita Salunke	54-63
14	MOOC –A Step Towards Knowledge Era	Mrs. Madhuvanti Dilip Kulkarni	64-65
15	Curricular Engagement as a Pedagogical Innovation for Developing Skills among Higher Education Students	Prof. Dr. P. S. Patankar, Miss. Nagina Mali	66-70
16	Learning Styles among Post Graduate Students: A Study	Mr. Vidyanand Khandagal Miss. Nagina Mali	71-75
17	Implementing Obe Philosophy: A Robust Initiative towards Curriculum Reforms	Mr.Manoj M. More Miss. Pravinkumar D. Patil Mr. Jaydeep S. Bagi	76-81
18	Curriculum Reforms in Teacher Educators Curriculum (M.Ed.)	Prof. Dr. Pratibha. S. Patankar Miss. Nagina S. Mali,	82-87
19	Issues in Curriculum Construction and Development: Cambridge BEC A Case Study of CSIBER	Dr. R.P. Joshi	88-92
20	Role of Teachers In 21 st Century	Prof. Pratibha Sadashiv Desai	93-95
21	A Comparative Study of Science Text Books of IX Standard Of CBSE And SSC Board Regarding Scope of Science Process Skills	Miss.Rohini Alias Yogitabali Govind Bhosale Dr. Krishna B. Patil	96-102

Sr. No.	Title	Authors	Page No
22	A Study of Perceived Attitude Towards Curriculum and Teachers among Post Graduate Students	Mr.Vidyanand Khandagale Miss. Supriya Chougale	103-118
23	The Development of Higher Education in India : An Economists View	Dr.T. K. Udgirkar	119-124
24	Contextual E-Content Development for Content Enrichment in Higher Education	Miss. Viyanna Cabral, Mr. Vidyanand Khandagale Mr.Muralidhar Bhanarkar	125-129
25	Designing Connected Curriculum for the Post Graduate Course in Education	Mr. Vidyanand Khandagale Miss. Asmita Shinde	130-137
26	The Higher Educational Status of Rural People of Maharashtra	Mr. Ambulgekar Kailash Gangadhar	138-143
27	Perception of Biological Concepts among Higher Secondary Teachers: A Study	Mr. Rajendra Chavan Prof. Dr. Pratibha Patankar	144-153
28	Developing Curriculum for Hilly Nature in Adivasi Ashramshala	Mr. Khotare Tulshiram Chiman Dr.U.P.Bhadange	154-156
29	The Role of Collaborative Learning in Engineering Education”	Prof. Bhavana M.M. Prof. M P Joshi	157-160
30	Designing Curriculum for Inclusive Education in India: Issues And Prospects	Dr.Sonali Shankhwalker	161-164
31	Innovative Instructional Strategies and Role of the Teacher for Gifted Students in 21 st Century.	Ms. Masal G. K. Dr. Maraje B. P	165-170
32	Interactive Role in Parents, Teachers and Students in Education Curriculum	Mr. Dandpal Bhimrao Tayade Dr.S.S.Pathak	171-172
33	Comparative Study of Different Filters of Radarsat-2 Using Pol-Sar for Speckle Noise Reduction	Prof. Khirade Prakash Waghji Prof. Jagtap Pornima Ramesh Prof. Sayyad Shafiyoddin Badrudin	173-180
34	Combination of Spirituality and Science in Education	Miss. Anita Ashok Bodakhe Dr.S.V. Joshi (Guide)	181-183
35	Effect of Instructional Package Based on 7'e Instructional Model on Knowledge Construction and Understanding of Science Teacher Trainees	Dr.(Mrs) L.S.Patil Miss. Shruti Sahasrabudhe	184-188
36	Role of Teachers In 21 st Century	Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake	189-191
37	Current Status Of Superstition In Higher Education	Miss.Gaikwad Kalpana Bhanud Dr.S.V. Joshi	192-193
38	An Entrepreneurship Development should be a part of Curriculum for all the Faculties: A Study	Mr. Shivprasad Madhukar Shete Prof. A. M. Gurav	194-197
39	The effective use of ICT for Teaching- Learning Process	Mr. Sharad B. Ingawale Dr. B.P. Maraje	198-200
40	IOT In Primary Education	Prof. Dipak R. Kawade Dr. Kavita S. Oza Dr. P. G. Naik	201-205
41	Dissimilarity Mining: A Text Mining Approach	Dr. Kavita S. Oza Prof. Swati S .Patil	206-212

ROLE OF TEACHERS IN 21ST CENTURY

Dr. Ravasaheb Kerappa Shelake

Assistant Professor

Acharya Jawadekar College of Education, Gargoti Tal.Bhudargad, Dist. Kolhapur

Abstract :

Highly qualified teachers is the most important factor in a child's education .” This statement is true in all education systems in different periods .Due to revolutionary changes in information technology in 21st century the world has become a ‘Global village. So there are drastic changes in education teacher, learning, curriculum, teaching and evaluation. It is essential to accept modern attitude instead of traditional attitude in learning strategies, teaching strategies curriculum strategies and evolution system.

“The destiny of India is being shaped in the four walls of the classroom” it is written in Kothari commission (1964-66). Now education system has been changed to education without classrooms teacher should acquire updated knowledge and skills. Hence the roles of teachers in 21st century are discussed in this theoretical paper .

Key Words : Teacher, 21st Century , Learning, Teaching, Evaluation and Teacher Role etc.

	Planner	
Lifelong Student		Guide
Effective		Global Teacher
Communication Skills	Role of Teachers in 21st Century	Techno Savvy
Facilitator		Instructor of various learning strategies
Counselor	Evaluator	

1. Planner

There is diversity in education today. The concept of autonomy is important in education. Teacher should plan properly the content and the methods of learning. Teacher has to play role of the guide in using student's abilities, knowledge and choosing his careers. Teacher has the responsibility to plan various activities for making the student to self learning develop himself ,learn independently according to his speed. He should plan for short time target as well as long time target.

2. Guide

Due to globalization so many opportunities in education and jobs are developed. There will be more addition in future. There is increase in the number of students also. Parents are imposing their expectation on their children. The teacher has to responsibility to assist the students to select courses, of study appropriate to their needs and interests achieve academic excellence to the best possible .Extent derive maximum benefits of resources and

facilities inculcate proper study habits. Teacher should guide students to manage his own life's activities develop his own points of view make his own decisions and carry his own ways teacher has to play the role of a guide properly in 21st century.

3. Global Teacher

Now teacher is a limited to one institute ,one school, one place (Village/ town) ,one class limited group of students ,communication to limited people same content and same teaching methods. But in 21st century teacher must go beyond these limits. Teacher is changing according to some extent but he has to take efforts for becoming a global teacher. Increasing number of students, increasing in various new courses, diversity in classroom, increasing student expectations, flexibility in time, innovations in evolution, is going student has to become capable to time in globalization. So teacher has to play the role of global teacher. He should develop his students for global citizenship.

4. Curriculum / Course Designer / Developer

Teacher has to play the major role in autonomy in education. Autonomy is essential in education field also. Autonomy of the teacher autonomy of the student's autonomy of the administrators is essential for achieving the goals of education. Local needs, local situation , available local resources and facilities should be taken into consideration in curriculum designing . Future policies should be decided for implementing and evaluating the designed courses these courses should be updated time to time.

5. Techno Savvy

Today is an age of information communication technology there is 'exploration of information.' The whole world is connected through internet. The speed of knowledge formation is increased it will be increased again. Hence the new concepts such as 'computer literacy' is used of technology or developed. The groups are being developed according to their liking fields. Hence the present or future students are the users of the social media. They are using many technological systems very easily that's why traditional concepts like learning, teaching, evolution as well as schooling system are becoming outdated. So teacher should be able to use various new technologies, develops learning methods, update these learning material, tutoring with confidence it is essential to be fit in the knowledge society. Teacher should not only downloaded the learning material but also upload the learning material.

6. Instructor of Various Learning Strategies

There is a large number of learning sources such as learning material audio, video, text, graphics pictures. Student gets confused in selecting proper source. He cannot decide what to read? which source is proper and reliable. Here he needs motivation, proper guidance for selecting character learning material and experiences it's necessary. It is because of individual differences every child has his own learning style teacher has to instruct in this regard. Teachers should use various work strategy. Students should be made acquainted with the curriculum, learning material, study techniques, evaluation techniques etc.

7. Evaluator

In 21st century teacher has the special role of evaluator. While accepting new system of evaluation one should think about the output of that new system. Teacher should first consider the changes in evaluation tools he should be clear about what to measure in evaluation. Online examinations are also introduced in evaluation, e- portfolio, continuous comprehensive evaluation as well as summative and formative evaluation part of a CCE. In evaluation students abilities skills and behavior should be considered. Evaluation should not be done for awarding degree students getting through the evolution process must fulfill the needs of the society so the teacher in twenty first century should evaluate according criterion referenced evaluation it should be at analysis synthesis and creative level .

8. Counsellor

Student gets confused in selecting in the courses of the study. Parents are imposing their own expectation on their children. Children get frustrated. Student to go through the tension in examination. A student has no choice to select his course of study, his career according to his interests, skills, abilities. It causes unsuccessful in his development. There are many job opportunities but student does not take proper decision. Here is the need of assistance. This can done by the counselor. Counseling can be done face to face , through phone, online chatting or video conferencing also. Teacher has to acquire various skills of counselors and play the counselor role it is the need of the 21st century .

9. Facilitator

Giving information that teacher know, in the classroom is outdated. For causing learning and making learning easier. Teacher should provide facilities for students create learning environment, provide such facilities which will be helpful for students in knowledge formation themselves.

Now constructivist approach is accepted. Hence facilitator role of the teacher has become challenging. Teacher has the responsibility to complete fulfill this responsibility learning environment should be safe for students.

10. Effective Communication Skills

Effective communication is important in modern age. Oral and written communication must be effective. The knowledge and skills of the teacher can be transferred through effective communication.

11. Life Long Student

It was said “Teacher is a lifelong learner.” Knowledge skills are changing day by day. New teaching learning strategies are developed. Teacher should be familiar with these new strategies and techniques. He should innovate the teaching learning process .

Conclusion

Teacher is playing an important role in education from long period. Teacher is called ‘Nation Builder’. The science of teaching requires content knowledge, organization, management skills, and detailed planning. The art of teaching is not about possessing an outgoing personality, but making connections to students, parents, as well as connecting the curriculum to the real world in a relevant manner. Thus the 21st Century teacher creates and maintains intentional relationships with her students, parents, and colleagues for the sake of tomorrow’s success. This is not an easy task, but when the teacher understands how her role in the process has changed, it does make the process much easier. Success of students is the ultimate goal of education; however we have to remember what makes that success possible, an effective teacher. Hence he should develop himself by updating his knowledge and skills and must be innovative in playing his various roles.

Internet Sources

1. <https://etoninstitute.com/blog/the-7-roles-of-a-teacher-in-the-21st-century>
2. <http://www.p21.org/news-events/p21blog/1791-the-changing-roles-of-teachers-what-research-indicates-part-i-of-ii->
3. <https://pdfs.semanticscholar.org/5a76/0476e274d11d3824f433a78f15d9d2d41c8a.pdf>

**Interdisciplinary International Conference
contemporary Issues & Challenges in Social
Sciences & Languages
22nd Sept.2018**

Organizer

**Department of Political Science,
Shri Sahaji Chhatrapati Mahavidyalaya, Kolhapur**

Special Issue published By

**Aayushi International Interdisciplinary
Research Journal (AIIRJ)**

ISSN 2349-638X

Peer Review and Indexed Journal

Impact Factor 4.574

Website www.aiirjournal.com

Email :- aiirjpramod@gmail.com

PRINCIPAL

**Acharya Jawadekar College of Education
Gargoti, Dist. Kolhapur**

Copyright @ 2018

All Copyrights Reserved with

Dr. Rahul D. Mandnikar,

Editor

No part of this proceeding book shall be copied, reproduced or transmitted in any form or by any means, such as Printed material, CD – DVD / Audio / Video Cassettes or Electronic / Mechanical, including photo, copying, recording or by any information storage and retrieval system, at any portal, website etc; Without prior permission.

Disclaimer:

Research papers published in this conference book are the intellectual contribution done by the authors. Authors are solely responsible for their published work in this book and the organizers of this conference are not responsible in any form.

Sr.No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No.
195	डॉ. अर्चना जगतकर (कांबळे)	पर्यावरण संवर्धनातील स्त्रियांची भूमिका : विशेष संदर्भ 'प्रयत्नांती पर्यावरण गुप' एक व्यष्टी अध्ययन	716 To 718
196	प्रा. डॉ. अर्जुन उबाळे	पंचायत राज आणि महिलांचा राजकीय सहभाग	719 To 721
197	अरूण सदाशिव कटकोळे	आझाद हिंद सेनेतील रणरागिनी कॅप्टन लक्ष्मी स्वामीनाथन	722 To 724
198	कॅप्टन अरविंद मारूती चौगले	सामाजिक शास्त्रातील तुलनात्मक अभ्यास	725 To 728
199	भगवंत भिमराव पाटील डॉ. आनंद एम. पाटील	इयत्ता 90 वी च्या वर्गातील विद्यार्थ्यांच्यामध्ये ई-लर्निंगच्या सहाय्याने इतिहास विषयाच्या संपादणूकीमध्ये होणारी वाढ- चिकित्सक अभ्यास	729 To 733
200	बाळासाहेब बजरंग सरगर	भारतासमोरील चीनच्या आव्हानांचे व्यवस्थापन	734 To 735
201	बळवंतराव कुंडलिक जाधव	शेतकरी चळवळ एक आव्हान	736 To 739
202	भीमराव हाटकर	महाराष्ट्रातील आरक्षणाचे तिढे आणि विविध जातीसामुहांचे लढे : समस्या आणि उपाय	740 To 746
203	डी. एस. क्षीरसागर	भारतातील मॉब लिंगिंग समस्येचे राजकीय विश्लेषण	747 To 751
204	दत्ता वावुराव जाधव	मराठवाड्याच्या महसुल प्रशासनातील नाविण्यपूर्ण उपक्रम	752 To 755
205	डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके	राजर्षी शाहू महाराजांचे प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे आणि बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ चा अभ्यास	755 To 758
206	डॉ. तानाजी रामचंद्र हवलदार	बत्तीस शिराळाचा नागपंचमी उत्सव : गौरसमज व पर्यावरणवादयांची भूमिका	759 To 761
207	गणेश गंगाधर शिंदे	दहशतवाद- एक जागतिक समस्या	762 To 763
208	गौतमी कांबळे	महाराष्ट्रातील सामाजिक स्त्री मुक्तीची चळवळ	764 To 766
209	जयकुमार चंदनशिवे	स्त्रीवादी चळवळ आणि विचारसरणी	767 To 770
210	ज्योती रमेश कांबळे	जम्मू-काश्मिरचा विशेष दर्जा आणि कलम ३५ अ	771 To 774
211	Dr.N.B.Khot Jubeda U.Mulla	पुरातत्व विद्या - एक अभ्यास शाखा	775 To 778
212	माधव सोपानराव कदम	ध्वनीमुद्राकाचा विद्यार्थ्यांच्या खेळाविषयी आवड, सहभागावर होणारा परिणाम	779 To 780
213	डॉ. करीम नबी मुल्ला	औंध लोकशाही प्रतिमानाची समकालीन प्रस्तुतता	781 To 785
214	डॉ. खंडेराव ज्ञानदेव खळदकर	वर्तमान भारतातील उत्तराशासन कारभारासमोरील आव्हाने	786 To 790
215	वाल्मीक भीमराव किर्तीकर	भारतातील निवडनूक प्रक्रिया निवडणूक आयोगाची भूमिका आणि घटनात्मक तरतुद	791 To 795

राजर्षी शाहू महाराजांचे प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे आणि बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ चा अभ्यास

डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके

सहाय्यक प्राध्यापक

आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी

सारांश:-

शिक्षण हे वाघीणीचे दूध आहे. त्यामुळे जो कोणी पेईल तो गुरगुरल्या शिवाय राहणार नाही या विधानाद्वारे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी शिक्षणाचे महत्त्व सांगितलेले आहे. तसेच महात्मा जोतिबा फुले शिक्षणाचे महत्त्व सांगताना म्हणतात,

विद्येविना मती गेली । मतीविना गती गेली
गतीविना वित गेले । वित्ताविना शुद्र खचले
इतके सारे अनर्थ । एका अविद्येमुळे झाले।

त्यामुळे समाज विकासासाठी शिक्षण हे अत्यंत महत्त्वाचे साधन आहे. हीच भूमिका राजर्षी शहाहू महाराज यांनी त्यांच्या तत्कालीन संस्थानामध्ये म्हणजेच करवीर संस्थानामध्ये प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करून समाजातील सर्व लोकांना सुशिक्षित करणे व त्यांना त्यांचे अधिकार प्रदान करणे यासाठी दूरदृष्टीकोनातून व उदात्त हेतूने घेतली होती. म्हणून प्रस्तुत संशोधनपर पेपरमध्ये राजर्षी शाहूंनी केलेला प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचा कायदा आणि भारताच्या स्वातंत्र्यानंतर सुमारे ६२ वर्षांनंतर केलेला बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ मधील तरतुदींचा तुलनात्मक दृष्टीने अर्थात साम्यभेद दृष्टीकोनातून अभ्यास केला आहे. सदर संशोधनपर पेपरचे निष्कर्ष मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अभ्यास करणाऱ्या अभ्यासकांना उपयुक्त ठरणारे आहेत.

कळीचे शब्द - मोफत व सक्तीचे शिक्षण, त्ज्, २००९, राजर्षी शाहू महाराज
विद्यार्थी, पालक, शिक्षक, शाळा, मूल्यमापन इ.

प्रस्तावना :

भारतीय संविधानाच्या कलम ४५ मध्ये १४ वर्षांखालील सर्व मुलांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण देण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. तरीसुद्धा यासंबंधीचा कायदा करण्यासाठी स्वातंत्र्यानंतर जवळ जवळ ६२ वर्षे वाट पाहावी लागली. त्यावेळी आता बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ अस्तित्वात आला आहे. सदर अधिनियमाची अंमलबजावणी भारत सरकारच्या राजपत्रामध्ये प्रसिद्ध झाल्याच्या दिनांकापासून जम्मू व काश्मीर वगळता संपूर्ण देशामध्ये सुरू झाली आहे. सदर अधिनियमाच्या अंमलबजावणीला आजमितीला ८-९ वर्षे झाली तरी शालाबाहय मूले असल्याचे विविध सरकारी, स्वयंसेवी संस्थानी केलेल्या निरीक्षणांमध्ये दिसून येते तर राजर्षी शाहू महाराजांनी त्यांच्या करवीर संस्थानामध्ये प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे केले होते. त्यावेळी करवीर संस्थानात प्राथमिक शिक्षणाची संख्या व विद्यार्थी संख्येत वाढ झाली होती. त्यामुळे त्यांनी कोणत्या तरतुदी केल्या होत्या याचा सदर संशोधनपर पेपरमध्ये तुलनात्मक आढावा घेतला आहे.

संशोधनाची गरज व महत्त्व:-

शिक्षण ही संपत्ती आहे. अडाणी समाजापेक्षा शिक्षित समाज हा कैकपटीने स्वतःची कामे प्रभावीपणे करत असतो. उच्च शिक्षण घ्यावयाचे असते तर प्राथमिक शिक्षणाचा पाया हा मजबूत असला पाहिजे. त्यामुळे किमान सर्वांना प्राथमिक शिक्षण हे मिळालेच पाहिजे याची सुविधा निर्माण करणे हे प्रत्येक राजकर्त्याचे-पर्यायाने शासनाचे आदय कर्तव्य असते. स्वातंत्र्यपूर्व काळामध्ये लोककल्याणकारी राजर्षी शाहू महाराज यांनी संपूर्ण षरतामध्ये असणाऱ्या ५०० हून अधिक संस्थामध्ये सर्वप्रथम त्यांनी आपल्या संस्थानात प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे केले होते. तर स्वातंत्र्यानंतर षरतात बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ केला आहे व त्याची अंमलबजावणी जम्मू व काश्मीर वगळता संपूर्ण देशामध्ये सुरू आहे. सदर

अधिनियम व त्यातील तरतुदी तसेच राजर्षी शाहू महाराजांनी त्यांच्या संस्थानामध्ये केलेल्या प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचा कायदा याचा तुलनात्मक अभ्यास होणे गरजेचे आहे. तसेच राजर्षी शाहू महाराज यांनी कायद्याची अंमलबजावणी करताना समाजहीताचाही विचार करून दंडाची तरतूद कशी केली होती याचाही अभ्यास या अनुषंगाने होणे गरजेचे वाटते. सदर संशोधनाचे निष्कर्ष मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अभ्यास करणारे अभ्यासक यांच्यासाठी उपयुक्त आहेत.

संशोधनाचे उद्दिष्ट:-

प्रस्तुत संशोधनाचे प्रमुख उद्दिष्ट म्हणजे राजर्षी शाहू महाराज यांचा प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे या कायद्याचा व बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ यांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

संशोधनाची व्याप्ती:-

प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष हे मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अभ्यास करणाऱ्या अभ्यासकांसाठी उपयुक्त आहेत. तसेच मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ च्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी उपयुक्त ठरतील.

संशोधनाची परिमर्यादा:-

- (१) प्रस्तुत संशोधन हे राजर्षी शाहूंनी केलेल्या अनेक कायद्यांपैकी केवळ प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे या कायद्यापुरते मर्यादित आहे.
- (२) प्रस्तुत संशोधन हे महाराष्ट्र बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क नियम, २०११ यापुरता व यामधील तरतुदीपुरता मर्यादित आहे.
- (३) मोफत व सक्तीचे शिक्षण यामधील पार्श्वभूमी, अंमलबजावणी दिनांक, शिक्षक, विद्यार्थी, शाळा लोकसहभाग, मूल्यमापन दंड/सक्ती, नियंत्रण इत्यादी तूलनात्मक मुद्दयापुरते प्रस्तुत संशोधन मर्यादित आहे.

संशोधन पद्धती:-

प्रस्तुत संशोधनासाठी दस्तावेज विश्लेषण (क्वबनउमदज दसलेपे) या संशोधन पद्धतीचा अवलंब केला आहे.

संशोधनाची कार्यपद्धती:-

संशोधकाने सर्व प्रथम विविध संदर्भ ग्रंथामधून राजर्षी शाहू महाराज यांनी केलेल्या प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे या कायद्याचा अभ्यास केला व त्याचे टिप्पण तयार केले. तसेच महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (विद्यापरिषद) पुणे, ३० यांनी प्रसिद्ध केलेल्या बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम, २००९ या पुस्तिकेतील महाराष्ट्र बालकांचा मोफत व सक्तीचा शिक्षण हक्क नियम, २०११ यामधील सर्व तरतुदी अभ्यासल्या व त्याची टिप्पणे काढली व परिमर्यादा ३ मध्ये नमूद केलेल्या मुद्दयांना अनुसरून तुलनात्मक विश्लेषण स्वरूपात निष्कर्ष सादर केले आहेत.

संशोधनाचे निष्कर्ष उद्दिष्टानुसार:-

राजर्षी शाहू महाराज यांचा प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे या कायद्याचा व बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम २००९ यांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

करकाचा मुद्दा	राजर्षी शाहू महाराज यांचा प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे	बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम २००९
नाव	प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे	महाराष्ट्र बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क नियम, २०११
पार्श्वभूमी	महात्मा फुले यांचे शिक्षणविषयक विचार राजर्षी शाहू महाराजांच्या शिक्षण कार्याचे	बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम २००९ यासाठीच्या पार्श्वभूमीचा विचार

	<p>प्रेरणास्त्रोत होते.त्यांच्या १८९४ ते १९२२ या राजकीय कारकिर्दीतील शिक्षण विषयक दोन कालखंड पडतात.</p> <p>१ इ.स. १८९४ ते इ.स.१९०४ २. इ.स. १९०५ ते इ.स.१९२२ यापैकी पहिल्या कालखंडात शिक्षणावर कमी खर्च झाला तर दुसऱ्यामध्ये तो कमाले वाढत गेल्याचे दिसून येते.</p> <p>राजर्षी शशाहू महाराज यांनी शिक्षण ही मानवी भविष्याच्या दृष्टीने गुंतवणूक आहे.हे लक्षात घेऊन शिक्षण विषयक कार्य केले आहे.शिक्षणासंबंधी त्यांची धारणा अशी होती की, सर्वसाधारण समाजात शिक्षण नाही. मागासलेपण अमाप आहे.तेव्हा ते नाहीसे करावयाचे तर शिक्षणाची गंगा सामान्य माणसाच्या कवाडापर्यंत नेली पाहिजे. यासाठी त्यांनी व्यापक समाज शिक्षण हे प्रमुख सूत्र अवलंबिले होते. आमचा समाज सुशिक्षित करणे व त्यांची मने तयार करणे हे हेतू ठेवले होते.</p> <p>एका भाषणात उल्लेख केला की, रयतेमधील थोडाशी जनता पूर्ण सुशिक्षित होण्यापेक्षा सर्व रयतेला प्राथमिक शिक्षणाचा थोडा तरी अंश मिळाला पाहिजे असे माझे मत आहे. तसेच राजर्षी प्राथमिक शिक्षणासंबंधी सांगतात कि, प्राथमिक शिक्षणावर माझा भर आहे. तरी दुय्यम व उच्च शिक्षणाकडे माझे लक्ष कमी नाही.माझी सर्व प्रजा मराठी तिसरी इयत्ता जरी शिकून तयार झाली असती तर त्यांना राज्यकारभाराचे हक्क मी आनंदाने देऊन स्वतः आजच विश्रांती घेतली असती. प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करणेसाठी त्यांनी कागल जहागिरीचे अधिपती पिराजीराव घाटगे यांना प्रमुख व भास्करराव जाधव, राववहादूर म.ग. डोंगरे, अ.वा. लट्टे, वाय.के.दिलावर, डॉ.एच.एन.घाटगे या सदस्यांची समिती नियुक्त करून तिच्या मार्फत प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत या संबंधी शिफारशी मागवून घेतल्या.</p>	<p>केल्यास काही प्रमुख टप्पे खालील प्रमाणे सांगता येतील.</p> <p>१ इ.स. १८९८ मध्ये विल्यम आडम या मिशनर मिशनरीने भारतात सक्तीचे शिक्षण दिले जावे या संबंधी विधान केल्याचे दिसून येते</p> <p>२ इ.स.१८८२ मधील भारतीय शिक्षण आयोग, हंटर कमिशन यांच्यापुढे आपले म्हणणे सादर करताना महात्मा जोतिबा फुले यांनी उच्चवर्णी शिक्षण पद्धती ही शशासनाच्या हिताच्या दृष्टीने उपद्रवी व अपार कारक असल्याने बदलणे जरूरी आहे.</p> <p>३. इ.स.१८८३ सयाजीराव गायकवाड यांनी बडोदा संस्थानात सक्तीचे शिक्षण राबविण्याचा प्रयत्न केला होता.</p> <p>४.१८ मार्च १९१० रोजी महात्मा गांधीजींचे गुरू गोपाळकृष्ण गोखले यांनी सक्तीच्या शिक्षणाचे खाजगीतील बील आणले. म्हणूनच त्यांना भारतीय सक्तीच्या शिक्षणाचे उद्गाते म्हणून ओळखले जाते.</p> <p>५.इ.स. १९१८ विठ्ठलभाई पटेल यांच्या प्रयत्नांमुळे ब्रिटिश भारतातील मुंबई येथे पहिला सक्तीच्या शिक्षणाचा कायदा-वॉम्बे महानगरपालिका प्राथमिक शिक्षण कायदा इ.स. १९१८ मध्ये अस्तित्वात आला.</p> <p>एकूणच स्वातंत्र्यपूर्व कालखंडामध्ये शिक्षणाचे महत्त्व लक्षात आल्याने भारतीयांसह इतर पश्चात्य अधिकारी/मिशनरी यांनी सर्वांना सक्तीचे शिक्षण मिळावे यासाठी प्रयत्न केल्याचे दिसून येते.</p> <p>भारतीय संविधानाच्या कलम ४५ मध्ये बालकांकरीता मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाची तरतुद केली आहे.तसेच त्यानुसार केंद्र व राज्य सरकारांची ती जबाबदारी असल्याचे मार्गदर्शक तत्वांमध्ये नमूद केले आहे.</p>
अंमलबजावणी दिनांक	दि. २१ सप्टेंबर १९१७ करवीर संस्थानामध्ये अंमलबजावणी सुरू	सरकार कडून १ एप्रिल २०१० पासून जम्मू काश्मिर वगळता संपूर्ण भारतात अंमलबजावणी सुरू महाराष्ट्रात ११ ऑक्टोबर २०११ पासून अंमल बजावणी सुरू.
शाळा व इमारती यावरील नियंत्रण	गावची चावडी, मंदिर, धर्मशाळा याठिकाणी शाळा भरविण्यात याव्यात शाळांच्या इमारतीची झाडलोट व सारवन सुरवन चावडीच्या इमारती प्रमाणेच गावकामगारांकडून व्हावे याकरिता शाळेच्या दुरुस्तीवर व झाडलोटवर गावकऱ्यांचे लक्ष असावे असे आदेश राजर्षी शाहू महाराजांनी दिले होते.	सरकारी शशाळेत शशाळा व्यवस्थापन समितीने लक्ष दयावयाचे आहे. तर खाजगी/स्थानीक प्राधिकाऱ्यांच्या शाळांमध्ये संबंधित खाजगी/स्थानीक प्राधिकरणांने लक्ष दयावे.
अभ्यासक्रम	लेखन, वाचन व गणित यासारखे विषय शिकवले जात होते. तरी सुद्धा इंग्रजी विषयाचे अध्यापन व्हावे यासाठी प्रयत्न केले जात होते.	महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेने निश्चित केलेले विषय यांचे अध्यापन करावे, तसेच यासाठी पाठ्यपुस्तके दिलेली आहेत. यामध्ये इंग्रजी विषय पहिली पासून सक्तीचा केला आहे
शिक्षक निवड	शाळेची इमारत थोडी अशी तशी असली	कायदयान्वये किमान अर्हता संपादन केलेले शिक्षक व

	तरी अध्यापन करणारा शिक्षक वर्ग चांगल्या दर्जाचा असावा यासाठी शिक्षकांची एक परीक्षा घेण्यात यावी, परीक्षेला चांगल्या वर्तनाचा दाखला व वयाची मर्यादा २५ च्या पुढे नसेल याची दक्षता घेण्यात यावी वशिलेबाजीची संधी दिलेली नव्हती हे विशेषत्वाने दिसून येते.	टीईटी(शिक्षक पात्रता परीक्षा)उत्तीर्ण उमेदवार यांची करण्यात यावी.
अनुदान	१६ ऑगस्ट १९१८ रोजी शिक्षण विषयक कराचा कायदा केला.त्या नुसार उच्च उत्पन्न गटातील करवीर संस्थानातील शशांभर रूपयाहून अधिक उत्पन्न असणाऱ्या मंडळीवर कर बसवले. यामध्ये सर्वसामान्य माणसावर कर नाही.	यामध्ये शशासकीय, अनुदानीत, शाळांमधील शिक्षकांच्या सेवेच्या अटी व शर्ती व भत्ते राज्यशासन विनिर्दिष्ट करील. तर विना अनुदानीत शाळांतील नियमाप्रमाणे प्रवेशित विद्यार्थ्यांसाठी आवश्यक शैक्षणिक साहित्य, मध्यान्ह भोजन, पाठ्यपुस्तके इ.मोफत देईल व प्रत्येक विद्यार्थ्या पाठीमागे खाजगी शाळांसाठी निश्चित केलेली रक्कम दिली जाईल शिक्षकांचे वेतन मात्र खाजगी व्यवस्थापनाच्या शहाळेने दयावे.
बालकांच्या हक्काचे संरक्षण	अस्पृश्यांच्या मुलांप्रमाणेच दाखल करून घ्यावे व सर्व जाती धर्माच्या मुलांस एकत्र बसविण्यात यावे.	राज्य बालहक्क संरक्षण आयोगाचे कार्यापालन करावे.
मूल्यमापन	संस्थानातील प्रत्येक मुल शहाळेत आले पाहिजे. शिक्षण योग्य वयाच्या मुलांची यादी प्रसिद्ध झाले पासून ३० दिवसांच्या आत मुलांच्या आई वडीलांनी आपआपली मुले शहाळेत घालावीत पालकांना काही अडचणी असल्यास मुख्याध्यापक, मामलेदार यांनी त्या समजून घ्याव्यात. पालकांचे म्हणणे संयुक्तिक न वाटल्यास प्रत्येक मुलाबद्दल १ रूपया दंड करावा एकूणच यावरून प्रत्येक मुलाने शिकावे ही अपेक्षा दिसून येते. मुलांना सुशिक्षित करणे व त्यांची मने तयार करणे यामध्ये अपेक्षित होते.	प्राथमिक शिक्षक, मुख्याध्यापक, गट शिक्षणधिकारी हे शैक्षणिक कामाच्या मूल्यमापनावरोबर संस्थांचे मूल्यमापन ठराविक काळाने करण्यात येईल. परंतु शहाळेत न पाठविणाऱ्या मुलांसाठी दंड करण्याची तरतुद सदर अधिनियमामध्ये दिसून येत नाही.

समारोप:

प्रत्येक कायदा/नियम अंमलबजावणीसाठी काही ठोस पावले प्रभावीपणे उचलणे गरजेचे असते तो ठामपणा राजर्षी शशाहू महाराजांच्या 'प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे' या कायद्यात दिसून येतो. महाराष्ट्र बालकांचा मोफत सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क, नियम, २०११ या कायद्यामध्येही केलेल्या तरतूदी मध्ये तो आहे. पण प्रत्यक्ष कार्यवाही करताना याला पळवाटा शोधण्याचा प्रयत्न केला जातो. काही अधिकारी, शिक्षकांची उदासीनता कारणीभूत दिसून येते. पण सर्वच पालक, स्थानिक शशासन, सरकारी यंत्रणा यांनी प्रामाणीकपणे संयुक्त प्रयत्न केले तर या कायद्याचे उददिष्ट साध्य होणे यामध्ये काहीही अडचण येणार नाही असे वाटते.

संदर्भ—

१. भोसले एस. ; संपादक ; १९८० ङ्क महाराष्ट्राचे शिक्षण आणि परंपरा, कार्याध्यक्ष शिक्षणमहर्षी बाबूजी साळूंखे षष्ठाब्दपुर्ती समिती, कराड: कोल्हापूर
२. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद ; फेब्रुवारी २०१३ ङ्क बालकांचा मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा हक्क अधिनियम—२००९ : पुणे

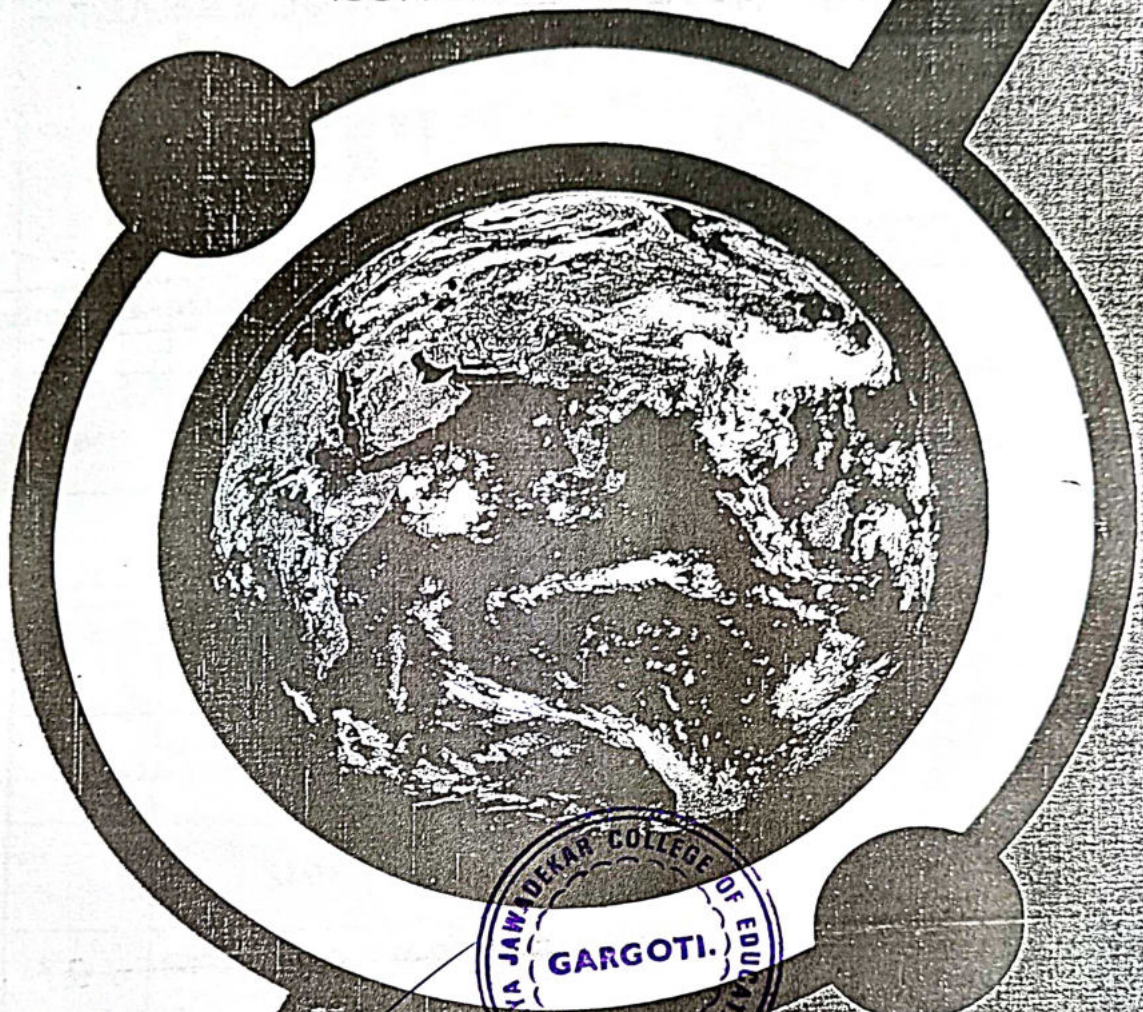
2nd Sep
2018
वार रा

Peer Reviewed Referred
and
UGC Listed Journal
(Journal No. 40776)

Handwritten signature or logo.

AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL
ISSN 2277-5730

PRINCIPAL,

acharya Jawadekar College of Education,
Gargoti, Dist. Karna

AJANTA

Volume - VII, Issue - IV IMPACT FACTOR / INDEXING
Marathi Part - II 2018 - 5.5
October - December - 2018 www.sjifactor.com

AJANTA PRAKASHAN

ISSN 2277 - 5730
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
QUARTERLY RESEARCH JOURNAL

AJANTA

Volume - VII

Issue - IV

MARATHI PART - II

October - December - 2018

Peer Reviewed Referred
and UGC Listed Journal

Journal No. 40776

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2018 - 5.5

www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Asst. Prof. Vinay Shankarrao Hatole

M.Sc (Maths), M.B.A. (Mktg.), M.B.A. (H.R.),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod. & Dir.), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan

Aurangabad. (M.S.)

❧ CONTENTS OF MARATHI PART - II ❧

Sr. No.	Name & Author Name	Page No.
१५	कला व वाणिज्य शाखेत शिकणाऱ्या महाविद्यालयीन विद्यार्थिनीच्या समायोजनाचा तुलनात्मक अभ्यास प्रा. प्रमिला अधिकाराव सुर्वे	६०-६६
१६	कोल्हापूरतील वसतिगृह चळवळ : दुर्बल घटकांचे समावेशन डॉ. अर्चना श्रीराम जाधव	६७-७२
१७	कोल्हापूर जिल्ह्यातील अल्पभूधारक शेतकऱ्यांचे उत्पन्न आणि खर्च विषयक विश्लेषण सहा. प्रा. डि. जी. चिघळीकर	७३-७६
१८	महात्मा गांधीजीची प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीम स्वरूप व सद्यस्थितीत उपयोग प्रा. डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके	७७-८३
१९	धर्म, अंधश्रद्धा आणि स्त्रिया डॉ. अर्चना आर. कांबळे (जगतकर)	८४-८९
२०	महाराष्ट्रातील सार्वजनिक ग्रंथालय चळवळ एक दृष्टिक्षेप पाटील युवराज आनंदराव	९०-९२
२१	दळणवळणाच्या साधनात सागरी मार्गाचे महत्त्व प्रा. डॉ. एस.एल. म्हात्रे	९३-९६
२२	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि भारतीय संविधान श्री नामदेव मल्लाप्पा मधाले	९७-१०१
२३	राज्यपाल पद व भूमिका प्रा. एस. जी. न्हिवेकर	१०२-१०४
२४	राष्ट्रनिर्माते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर सिद्धार्थ मुंगे	१०५-१०७
२५	मध्ययुगीन मंगळवेढ्यातील उपेक्षित स्त्री संत : संत कान्होपात्रा प्रा. डॉ. कुंभार अनिल भिमराव	१०८-११२
२६	मानवी भूगोलाचे वर्तमान जीवनातील महत्त्व प्रा. डॉ. संगिता घार	११३-११६
२७	संसदीय सभागृहाच्या कार्यप्रणाली असे संसदीयपणा? प्रा. आर. जी. शिंदे	११७-११९

१७. महात्मा गांधीजीची प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीम स्वरूप व सद्यस्थितीत उपयोग

प्रा.डॉ. रावसाहेब केराप्पा शेळके

सहाय्यक प्राध्यापक, आचार्य जावडेकर शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, गारगोटी, ता. भुदरगड, जि. कोल्हापूर. शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

सारांश - (Abstract)

20 व्या शतकातील जगातील सर्वात महान व्यक्ती, भारताचे राष्ट्रपिता भारताला स्वातंत्र्य मिळवून देणारे थोर राष्ट्रभक्त, सेनानी, महात्मा गांधी तथा बापूजी यांची नुकतीच 140. वी जयंती भारतातच नव्हे तर जगभरामध्ये साजरी केली. 2 ऑक्टोबर हा दिवस जागतिक अहिंसा दिन म्हणूनही साजरा केला जातो. युनेस्कोमध्ये जगभरातील शिक्षण तज्ज्ञांच्या प्रतिमा लावण्यात आल्या आहेत. त्यामध्ये भारतातील रविंद्रनाथ टागोर, महात्मा गांधी आणि डॉ.जे.पी. नाईक यांचा त्यामध्ये समावेश आहे. महात्मा गांधीजींनी त्यांना विचारलेल्या गांधीजी तुमचा संदेश काय आहे ? या प्रश्नाचे उत्तर देताना माझे जीवन हाच माझा संदेश आहे असे सांगितले होते. त्यामुळे स्वातंत्र्योत्तर भारतामध्ये ज्या- ज्या समस्या निर्माण झाल्या त्याचे उत्तर गांधीजींनी सांगितलेल्या तत्त्वांमध्ये विचारसरणीमध्ये सापडतात. अशा या महान व्यक्तीमत्त्वाने भारतीय व पाश्चात्य शिक्षण पद्धतीचा बारकाईने अभ्यास करून भारतीय परिस्थितीला पोषक व उपयुक्त अशी शिक्षण योजना 'हरिजन' साप्ताहिक प्रसिद्ध केली होती. आपला सहका-यासमवेत चर्चा करून, विचार विनिमय करून शिक्षण योजना मांडली होती. ती शिक्षण योजना महाराष्ट्रातील वर्धा या ठिकाणी 1937 मध्ये सादर केली त्या शिक्षण योजनेलाच प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीम, बुनियात शिक्षण, मूलोद्योगी राष्ट्रीय शिक्षण, वर्धा शिक्षण योजना इत्यादी नावांनी ओळखले जाते.

महात्मा गांधीजींनी या योजनेला Rural National Education through village handicrafts (ग्रामोद्योगी राष्ट्रीय ग्रामशिक्षण) असे नाव दिले आहे. या नावाचे स्पष्टीकरण करताना ते म्हणतात, Rural excludes the so called higher or English education: National at present connotes Truth and non-violence and through village -handicrafts' means that the framers of the scheme expect the teachers to educate village - children in their villages So as to draw out all their faculties through some selected village - handicrafts in an atmosphere free from superimposed restriction and interference.

यावरून गांधीजीच्या 3H चे महत्त्व लक्षात येते Hand ,Head, Heart या तिन्हींचा शिक्षणामधून विकास व्हावा. ही अपेक्षा होती. म्हणून प्रस्तुत सैद्धांतिक व चिंतनपर पेपरमध्ये नई तालीम शिक्षण योजना , त्याची ध्येये, तत्त्वे , अभ्यासक्रम व सद्यस्थितीतील उपयोजन इत्यादी संबंधी माहिती व विचार व्यक्त केले आहेत.

कळीचे शब्द (key words) : महात्मा गांधी, शिक्षण , नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना , 3 H इत्यादी

प्रस्तावना

आज भारत देशामध्ये प्राथमिक शिक्षणापासून उच्च शिक्षणापर्यंत संख्यात्मक दृष्ट्या शिक्षणाचा प्रचार आणि प्रसार झाला आहे. याचाच अर्थ शिक्षण घेणा-यांचे प्रमाण वाढले आहे. मात्र या शिक्षण घेतलेल्या व्यक्तीकडे रोजगारक्षम कौशल्ये किती आहेत? प्राप्त ज्ञानाचे व्यावहारिक उपयोजन करता येते का? शिक्षण मिळाल्यानंतर ते स्वावलंबनासाठी उपयुक्त आहे का? इत्यादी अनेक प्रश्नांच्या उत्तराचा शोध घेतला असता दुर्दैवाने त्याचे उत्तर नकारात्मक मिळते. यासंबंधी झालेल्या संशोधनाचे निष्कर्ष याला सहाय्यभूत ठरणारे असेच आहेत. उदा.आभियांत्रिकी शाखेतील मुलांच्या ज्ञान, कौशल्यांचा अभ्यास केला गेला तेव्हा भारतातील आभियांत्रिकी शिक्षण घेतलेल्या लाखो विद्यार्थ्यांपैकी केवळ 8 % विद्यार्थी हे. कंपन्यांमध्ये रोजगार करण्यास पात्र असल्याचे दिसून आलेले आहे. याचाच अर्थ गांधीजींनी सांगितलेल्या नई तालीम शिक्षण योजनेचा संपूर्ण भारतामध्ये स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर गांधीजींनी विचार केला असता व त्याची प्रभावी अंमलबजावणी केली असती तर आजच्या समस्या निर्माण झाल्या नसत्या इतकी ही नई तालीम शिक्षण योजना चांगली आहे असे म्हटल्यास अतिशयोक्ती होणार नाही.

नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजना पार्श्वभूमी

महात्मा गांधींनी मूलोद्योगी शिक्षण पद्धती भारतात लागू करण्यासाठी व तिचे स्वरूप कसे राहील याविषयी महाराष्ट्रातील वर्धा येथे 12 व 13 ऑक्टोबर 1937 रोजी एक परिषद बोलावली होती. या परिषदेला विनोबा भावे , दादा धर्माधिकारी , नरेंद्र देव, बा.ग. खेर. डॉ. झाकीर हुसेन , प्रा.के.टी. शहा यांच्यासारखे शिक्षण तज्ज्ञ व समाजसुधारक उपस्थित होते. त्यावेळी गांधीजी म्हणाले होते. " देशातील सांप्रत शिक्षण पद्धत ही देशातील कोणत्याही प्रकारच्या गरजा भागवू शकत नाही. या देशातील गरिब वर्ग शिक्षणाच्या लाभांपासून वंचित राहतो. म्हणून प्राथमिक शिक्षणाचा अभ्यासक्रम कमीत कमी सात वर्षांचा असावा ज्यातून मॅट्रिक पर्यंतचे शिक्षण दिले जावे. परंतु याच्यामध्ये इंग्रजीच्या ऐवजी एखाद्या उद्योगाचे शिक्षण द्यावे. सर्वांगीण विकासासाठी शक्यतो संपूर्ण शिक्षण एखाद्या उद्योगामार्फतच द्यावे . ज्यामुळे शिक्षणाचा खर्च पार पडू शकेल. त्यासाठी सरकारने राज्यांनी निश्चित केलेल्या किमंतीवर त्या वस्तू खरेदी करणे गरजेचे आहे.

नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजनेची ध्येये

1) आर्थिक ध्येय

आर्थिक ध्येयामध्ये दोन बाबींचा समावेश होतो.

1. विद्यार्थ्यांनी शाळेमध्ये तयार केलेल्या वस्तू विकून शाळेचा खर्च भागविणे.
2. मूलोद्योगी शिक्षण पूर्ण केलेल्या विद्यार्थ्यांने पुढे तोच उद्योग करून पैसा मिळविणे.

2) नैतिक ध्येय

विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिकता निर्माण होण्यासाठी त्यांना नैतिक शिक्षण देणे गरजेचे आहे. सर्वधर्म आणि जातींमधील विद्यार्थ्यांना नैतिक शिक्षणाची गरज आहे.

3) सांस्कृतिक ध्येय .

ब्रिटिश शिक्षणातून भारतीय रक्ताचे मात्र ब्रिटिश विचारसरणीचे विद्यार्थी तयार होत होते. ते आपले भारतीय संस्कृती आणि तिचे आदर्श पूर्णपणे विसरले आहेत. त्यामुळे भारतीय संस्कृतीचे आदर्श परंपरा इत्यादी गोष्टीचे ज्ञान विकसित होण्यासाठी त्यांना संस्कृतीच्या संदर्भात ज्या- ज्या गोष्टी येतात ते सर्व शिकविणे गरजेचे आहे.

4) नागरिकत्वाचे ध्येय

प्रत्येक व्यक्ती आपल्या हक्क व अधिकाराबद्दल जागरूक असते पण स्वतःच्या कर्तव्याबाबत दक्ष असते असे नाही. म्हणून व्यक्ती आपल्या राष्ट्राबद्दल किंवा समाजाबद्दलचे कर्तव्य तेव्हाच पूर्ण करू शकते जेव्हा तिला कर्तव्याची जाणीव असते. ही जाणीव निर्माण करण्यासाठी शिक्षण गरजेचे आहे. हक्क व कर्तव्याची जाणीव आणि नागरिकांच्या गुणांचे संवर्धन करण्याचे काम मूलोद्योगी शिक्षणामध्ये गृहित होते.

5) सर्वांगीण विकासाचे ध्येय

त्या काळाच्या पारंपरिक शिक्षणाने विद्यार्थ्यांना फक्त पुस्तकी ज्ञान मिळत असे ज्यामुळे केवळ साक्षरतेचा विकास होत होता. गांधीजींच्या मते शिक्षण म्हणजे व्यक्तीच्या शारीरिक, मानसिक आणि अध्यात्मिक शक्तींचा सर्वांगीण विकास होय.

6) सर्वोदय समाजाच्या स्थापनेचे ध्येय

स्वार्थरहित सर्वोदय समाजाची स्थापना करणे हे मूलोद्योगाचे ध्येय होते. सर्वोदय समाजामध्ये श्रमाचे महत्त्व अनन्य साधारण होते. स्नेह, सहयोग, आत्मबलिदान , आत्मविश्वास , इत्यादी भाव जागृत करण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले जात होते. मूलोद्योगी शिक्षण प्रक्रियेतून महात्मा गांधीजींना एक सुसंघटीत सर्वोदयी समाज निर्माण करावयाचा होता.

नई तालीम प्रायोगिक शिक्षण योजनेची तत्त्वे

1] प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे, मोफत व सार्वत्रिक

प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे करण्यात यावे यावर महात्मा गांधीजी यांचा कटाक्ष होता. वय वर्षे 7 ते 14 वयोगटातील मुलांना शाळेत पाठविण्याची सक्ती करण्यात यावी. शिक्षणापासून कोणताही विद्यार्थी वंचित राहू नये. त्यात जात, धर्म, पंथ, प्रांत या नावावर भेदभाव करू नये. शिक्षण हे मोफत व सक्तीचे असावे.

2] शिक्षणाचे माध्यम मातृभाषा

शिक्षणाचे माध्यम मातृभाषा असावे. गांधीजी शिक्षणाच्या माध्यमाविषयी इंग्रजीचे कट्टर विरोधी होते. त्या म्हणणे असे की, आज आपल्याजवळ शिक्षण मोफत व सक्तीचे करण्याची साधने अपुरी आहेत. अशा अवस्थेमध्ये इंग्रजी माध्यमातून शिकविण्याची व्यवस्था कशी करता येईल? मूलोद्योगी शिक्षणाची योजना आखताना अध्यक्ष डॉ. झाकीर हुसेन यांनी असे म्हटले होते की सर्व शिक्षणाचा पाया म्हणजे मातृभाषा शिक्षण होय.

3] स्वावलंबी शिक्षण

जनसामान्यांना त्यांच्या स्वावलंबनातून शिक्षण देण्याचे तत्त्व या पद्धतीचे प्रमुख तत्त्व होते. त्याशिवाय जनसमुह शिक्षण घेऊ शकणार नव्हता.

4] सामाजिक शिक्षण

मूलोद्योगी शिक्षणाचे तत्त्व होते मुलांना समाजामध्ये गुण्यागोविंदाने एकत्र राहण्याचे प्रशिक्षण देणे. या संदर्भात रायबर्न लिहतात " The Basic schools becomes a real social unit and children get real training in the art the living together."

5] कृतिशील शिक्षण

मूलोद्योगी शिक्षणामध्ये केवळ श्रवण, वाचन- लेखन यापुरती मर्यादा नव्हती तर विद्यार्थ्यांच्या मुख्य प्राधान्य देणे हे या शिक्षणेचे तत्त्व होते.

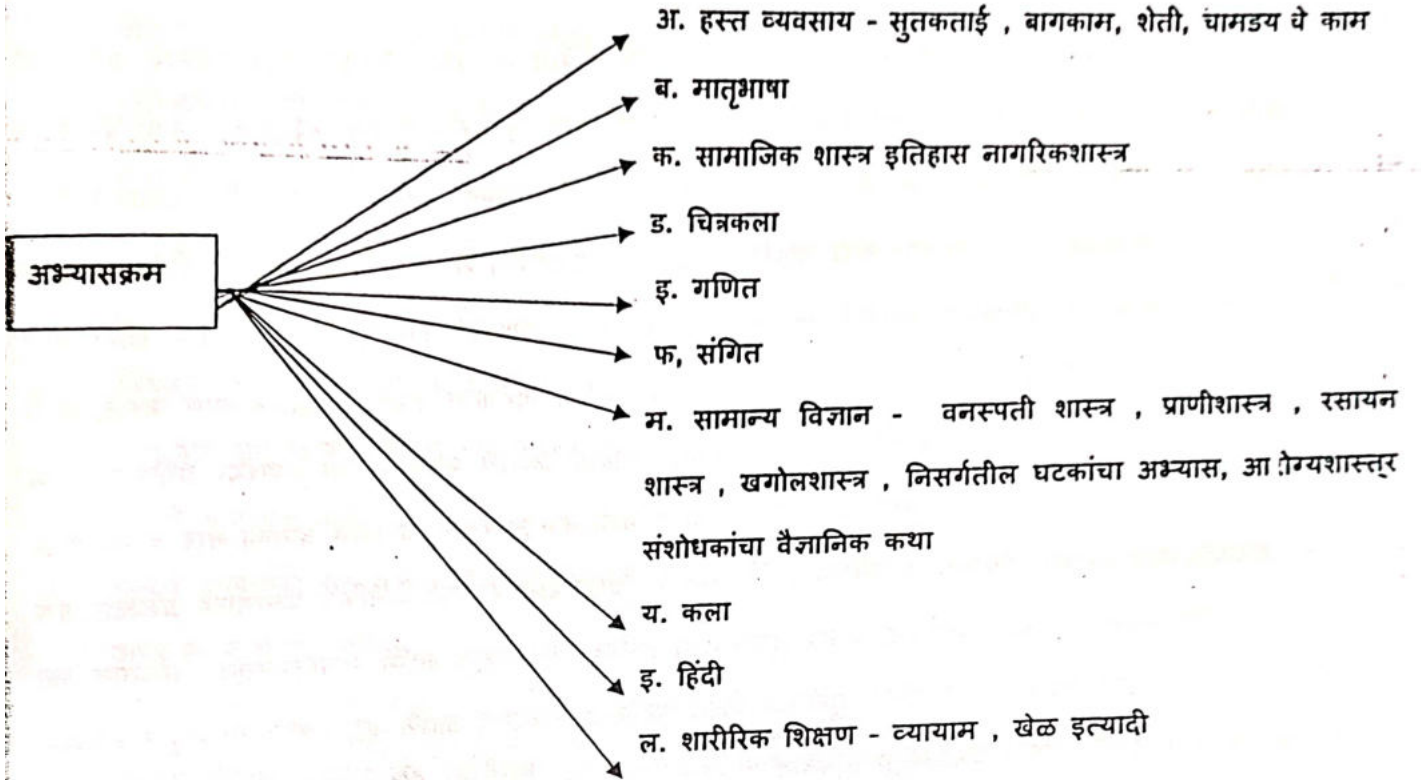
6] बालकप्रधान शिक्षण

मूलोद्योगी शिक्षणाचे तत्त्व होते. बालक प्रधान शिक्षण डॉ. एस. एन. मुखर्जी यांच्या मते " Nai Talim is child centered education and the child learns through activity."

7] बालमानसशास्त्राचा विचार

बालमानसशास्त्राचे तत्त्व विचारात घेऊन या शिक्षण पद्धतीमध्ये बालकांची कृती, हस्तव्यवसाय, उत्पादन कार्य यांना प्राधान्य दिले आहे.

मूलोद्योगी शिक्षण पध्दतीचा अभ्यासक्रम

नई तालीम अभ्यासक्रमाची वैशिष्ट्ये

1. मूलोद्योग निवडीचे स्वातंत्र्य
2. शिक्षकास अध्यापन स्वातंत्र्य
3. समवाय पध्दतीने शिक्षण
4. स्वाश्रयी शिक्षण
5. सामाजिक व नैतिक विकास
6. व्यक्तीमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास
7. जीवनाशी संबंध
8. स्वयं - अभिव्यक्तीची संधी
9. नागरिकत्वाच्या भावनेचा विकास
10. आर्थिक समस्येवर उपाययोजना

शिक्षणाची सद्यस्थिती

सध्याच्या शैक्षणिक व्यवस्थेतून बाहेर पडणारे विद्यार्थी - मग ते शाळा संपवून बाहेर पडणारे असोत किंवा पदवी घेऊन बाहेर पडणारे - एकुणच सर्व बाबतीत अक्षम असतात. त्यांना इस्त्री दुरुस्त करता येत नाही की फ्युकरा उडाला ते सांगून तो दुरुस्त करता येत नाही. अर्थशास्त्र शिकून आलेल्या विद्यार्थ्यांना देखील साखरेचे किंवा कपसाचे भाव का वाढले ते सांगता येत नाही. शहरी भागातील शाळांमधील मध्यम किंवा उच्चभू वर्गातील मुलांक हा गाने काम करण्यासाठी आवश्यक असलेली किमान कौशल्ये देखील नसतात. त्यांना अगदी घरातील छोटी मोठी कामे सुध्दा करता येत नाहीत. त्यांना स्वयंपाक, झाडू फरशी करणे, बागकाम करणे, शौचालय साफ करणे, कपडे धुणे अशी कामे आवडत नाहीत आणि त्यांना ती जमतही नाहीत असली कामे त्यांना त्यांच्या प्रतिष्ठेतला न सोपवणारी वाटतात. [पण शाळेत कुणी असा प्रश्न विचारत नाही की त्यांच्याच घरातील बायका मात्र वर्षानुवर्षे हे कामे करतात. मग त्यांच्या प्रतिष्ठेतला ती कशी शोभतात?] थोडक्यात म्हणजे मुलांकडे प्रमाणपत्रे असतात पण कौशल्ये आणि क्षमता नसतात. आजच्या शाळा मुलांना अ] त्यांच्या घरापासून आणि समाजापासून तोडतात. श्रमची प्रतिष्ठा आणि त्यांच्याशी संबंधित मुल्यांचा विसर पडायला लावतात आणि इ] शाळेत येण्यापूर्वी मुलांकडे असलेली कौशल्ये देखील त्यांना विसरायला लावतात.

थोडक्यात रविंद्रनाथ टागोर यांनी म्हटल्याप्रमाणे शिक्षण सुरु असेपर्यंत त्यांचा जीवनाशी संबंध येत नाही तर जीवन सुरु झाले की शिक्षण संपलेले असते. त्यामुळे शिक्षण व जीवन यांची कधीच गाठभेट होत नाही. प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीमचे सद्यस्थितीतील उपयोजन

1. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासामध्ये महात्मा गांधीजींनी सांगितलेप्रमाणे 3H च्या विकासासाठी प्रयत्न झाले पाहिजेत म्हणजेच बुद्धी, मन [भावना] व शरीर यांचा विकास होईल असा अभ्यासक्रम विकसित केला पाहिजे.
2. विद्यार्थी शिक्षणप्रणालीतून स्वावलंबी झाला पाहिजे. जसे स्वतःचा उदयोग करून समाजोपयोगी उत्पादने कार्यात [SUPW] सहभागी होऊन उत्पादनक्षम झाला पाहिजे. व स्वावलंबी झाला पाहिजे यासाठी प्रयत्न करावेत.
3. सध्याचा अभ्यासक्रमातील कार्यानुभव सारख्या विषयांची प्रभावी अंमलबजावणी झाली पाहिजे. त्यासाठी मूल्यमापनात गुणांक स्वरूपात भारांश दिला पाहिजे.
4. श्रमप्रतिष्ठा जोपासली पाहिजे. श्रमजीवी लोकांचा आदर केला पाहिजे त्यांच्याविषयी कृतज्ञता व्यक्त केली पाहिजे. कोणतेही काम ते बुद्धीशी संबंधित असे अथवा श्रमाशी संबंधित असो दोन्हीलाही तितकीच प्रतिष्ठा दिली पाहिजे. म्हणजेच सध्याची जी प्रतिष्ठेची लक्षणे अथवा निकष आहेत. यामध्ये बदल केला पाहिजे.

5. बालकामगार व बालमजुरी कायद्याने नष्ट केली असली तरी सामाजिक स्वरूपात ती नष्ट करण्यासाठी प्रत्येकाने प्रयत्न केले पाहिजेत . शिक्षणाची भूमिका यामध्ये महत्वाची आहे.
6. शिक्षण आणि जीवन यांचा तुटलेला संबंध पुन्हा जोडला पाहिजे.
7. कृतिआधरित अध्यापन पद्धतीचा वापर करून विद्यार्थी सृजनशीलतेला अधिकाधिक चालना दिली पाहिजे.
8. आज शहरीकरण / नागरिकरण मोठ्याप्रमाणात वाढले आहे. शहरांकडे लोकांचा ओढा वाढला आहे. त्यामुळे शहरांमधील सोयी सुविधा जर खेड्यांमध्ये दिल्या तर 'खेड्यांकडे चला' या गांधीजीच्या उपदेशाचे अंमलबजावणी झाली असे म्हणता येईल.
9. लिंगभाव भेद शालेय अभ्यासक्रमातून काढून टाकला पाहिजे . प्रत्येक स्त्री - पुरुषाला स्वावलंबनासाठी आवश्यक सर्व क्रिया कौशल्ये पार पाडता आली पाहिजेत . समान काम समान वेतन हे तत्त्व प्रभावीपणे पाळणे आवश्यक आहे.
10. प्रत्येक व्यक्तीचा समाजकार्य, देशसेवा यामध्ये सहभाग घेतला पाहिजे. विशेषता दिव्यांगामधील क्षमतांचा वापर करून घेतला पाहिजे.

समारोप

प्रायोगिक शिक्षण योजना नई तालीमची ध्येय , तत्त्वे, अभ्यासक्रम आदर्शवत होती पण त्यातील काही त्रुटीमुळे या योजनेचे सार्वत्रिककरण होऊ शकले नाही. त्यामुळे या योजनेच्या अपयशाच्या कारणांचा शोध घेऊन तो कारणे / त्रुटी कमी करून अंमलबजावणी करणे गरजेचे आहे. कारण आजच्या शिक्षणक्षेत्रातील अनेक समस्यांवर ही योजना परिणामकारक ठरेल असा आशावाद वाटतो आहे. कारण या अनुषंगाने महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण शिक्षण परिषदेने विविध स्तरावर अभ्यासक्रम निर्मिती व त्याचे प्रशिक्षण देण्याचे कार्य हाती घेतले आहे.

संदर्भ

- घोरमोडे , के. यु., घोरमोडे कला [1 जुलै 2007] भारतातील शैक्षणिक आयोग व समित्या नागपुर : विद्या प्रकाशन.
- महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद [विद्यापरिषद] [आगस्ट 2018] प्रायोगिक शिक्षण गांधीजी की नई तालीम पुणे : एम.एस. सी. ई. आर. टी.
- वास्कर, आनंद वास्कर पुष्पा [आक्टोंबर , 1998 भारतीय शिक्षणाचे बहुजनीकरण , पुणे : नूतन प्रकाशन.

History and Civics

Standard Eight

The Constitution of India

Chapter IV A

Fundamental Duties

ARTICLE 51A

Fundamental Duties- It shall be the duty of every citizen of India—

- (a) to abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem;
- (b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;
- (c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;
- (d) to defend the country and render national service when called upon to do so;
- (e) to promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities, to renounce practices derogatory to the dignity of women;
- (f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;
- (g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers and wild life and to have compassion for living creatures;
- (h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;
- (i) to safeguard public property and to abjure violence;
- (j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement;
- (k) who is a parent or guardian to provide opportunities for education to his child or, as the case may be, ward between the age of six and fourteen years.

The Coordination Committee formed by GR No. Abhyas - 2116/(Pra.Kra.43/16) SD - 4
Dated 25.4.2016 has given approval to prescribe this textbook in its meeting held on
29.12.2017 and it has been decided to implement it from the educational year 2018-19.

History and Civics

Standard Eight

**Maharashtra State Bureau of Textbook Production and
Curriculum Research, Pune - 411004.**

9MHV9S

The digital textbook can be obtained through
DIKSHA App on a smartphone by using the
Q.R Code given on title page of the textbook and
useful audio-visual teaching-learning material of
the relevant lesson will be available through the
Q.R Code given in each lesson of this textbook.

First Edition : 2018

Reprint : September 2021

© **Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune - 411 004.**

The Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research reserves all rights relating to the book. No part of this book should be reproduced without the written permission of the Director, Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, 'Balbharati', Senapati Bapat Marg, Pune 411004.

History Subject Committee

Dr. Sadanand More, Chairman
Shri. Mohan Shete, Member
Shri. Pandurang Balkawade, Member
Dr. Shubhangana Atre, Member
Dr. Somnath Rode, Member
Shri. Bapusaheb Shinde, Member
Shri. Balkrishna Chopde, Member
Shri. Prashant Sarudkar, Member
Shri. Mogal Jadhav, Member-Secretary

Civics Subject Committee

Dr. Shrikant Paranjape, Chairman
Prof. Sadhana Kulkarni, Member
Dr. Prakash Pawar, Member
Prof. Ajinkya Gaikwad, Member
Prof. Sangita Aher, Member
Dr. Mohan Kashikar, Member
Shri. Vajinath Kale, Member
Shri. Mogal Jadhav, Member-Secretary

History and Civics Study Group

Shri. Rahul Prabhu	Shri. Vishal Kulkarni
Shri. Sanjay Vazarekar	Shri. Shekhar Patil
Shri. Subhash Rathod	Shri. Ramdas Thakar
Smt Sunita Dalvi	Dr. Ajit Apte
Dr. Shivani Limaye	Dr. Mohan Khadse
Shri. Bhausaheb Umate	Smt Shivkanya Kaderkar
Dr. Nagnath Yevale	Shri. Gautam Dange
Shri. Sadanand Dongre	Dr. Vyankatesh Kharat
Shri. Ravindra Patil	Shri. Ravindra Jinde
Smt Rupali Girkar	Dr. Prabhakar Londhe
Dr. Minakshi Upadhyay	Dr. Manjiri Bhalerao
Dr. Raosaheb Shelke	Prof. Shashi Nighojkar
Dr. Satish Chaple	

Writing Group

Shri. Rahul Prabhu   Prof. Shivani Limaye
Shri. Bhausaheb Umate   Shri. Sanjay Vazrekar
Shri. Prashant Sarudkar   Prof. Sadhana Kulkarni

Translation

Dr. Priya Gohad   Prof. Ajinkya Gaikwad

Scrutiny

Dr. Ganesh Raut   Dr. Vaibhavi Palsule

Cover and Illustrations

Shri. Dilip Kadam

Carteographer

Shri. Ravikiran Jadhav

Typesetting

DTP Section, Balbharati

Paper : 70 GSM Creamwove

Print Order :

Printer :

Coordination

Mogal Jadhav
Special Officer, History and Civics
Varsha Sarode
Assistant Special Officer, History and Civics

Production

Sachchitanand Aphale
Chief Production Officer
Prabhakar Parab,
Production Officer
Shashank Kanikdale,
Asst. Production Officer

Publisher

Vivek Uttam Gosavi, Controller
Maharashtra State Textbook Bureau,
Prabhadevi, Mumbai - 400 025.

Maharashtra State Bureau of Textbook and Curriculum Research, Pune.

इतिहास व नागरिकशास्त्र इ.८ वी (इंग्रजी माध्यम)

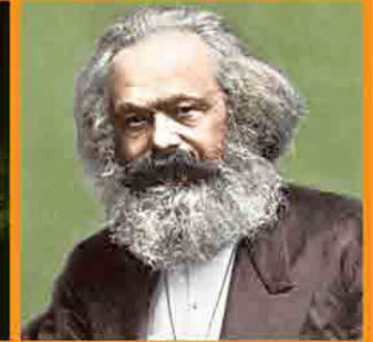
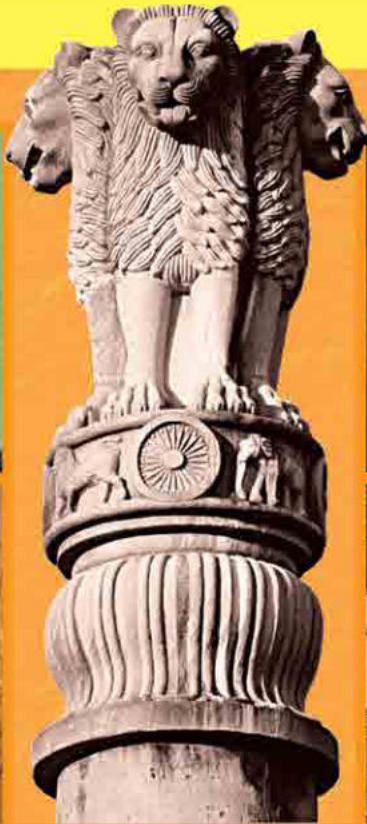
₹ 42.00

HISTORY AND POLITICAL SCIENCE

STANDARD TEN

The Coordination Committee formed by GR No. Abhyas - 2116/(Pra.Kra.43/16) SD - 4
Dated 25.4.2016 has given approval to prescribe this textbook in its meeting held on
29.12.2017 and it has been decided to implement it from the educational year 2018-19.

HISTORY AND POLITICAL SCIENCE

STANDARD TEN

**Maharashtra State Bureau of Textbook Production and
Curriculum Research, Pune.**

2PFTYJ

The digital textbook can be obtained through DIKSHA App on a smartphone by using the Q. R. Code given on title page of the textbook and useful audio-visual teaching-learning material of the relevant lesson will be available through the Q. R. Code given in each lesson of this textbook.

First Edition : 2018 © Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune - 411 004.

The Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research reserves all rights relating to the book. No part of this book should be reproduced without the written permission of the Director, Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, 'Balbharati', Senapati Bapat Marg, Pune 411004.

History Subject Committee

Dr Sadanand More, Chairman
Shri. Mohan Shete, Member
Shri. Pandurang Balkawade, Member
Dr Shubhangana Atre, Member
Dr Somnath Rode, Member
Shri. Bapusaheb Shinde, Member
Shri. Balkrishna Chopde, Member
Shri. Prashant Sarudkar, Member
Shri. Mogal Jadhav, Member-Secretary

Civics Subject Committee

Dr Shrikant Paranjape, Chairman
Prof. Sadhana Kulkarni, Member
Dr Prakash Pawar, Member
Prof. Ajinkya Gaikwad, Member
Prof. Sangita Aher, Member
Dr Mohan Kashikar, Member
Shri. Vajinath Kale, Member
Shri. Mogal Jadhav, Member-Secretary

History and Civics Study Group

Shri. Rahul Prabhu	Shri. Vishal Kulkarni
Shri. Sanjay Vazarekar	Prof. Shekhar Patil
Shri. Subhash Rathod	Shri. Ramdas Thakar
Smt Sunita Dalvi	Dr Ajit Apte
Prof. Shivani Limaye	Dr Mohan Khadse
Shri. Bhausaheb Umate	Smt Shivkanya Kaderkar
Dr Nagnath Yevale	Shri. Gautam Dange
Shri. Sadanand Dongre	Dr Vyankatesh Kharat
Shri. Ravindra Patil	Shri. Ravindra Jinde
Smt Rupali Girkar	Dr Prabhakar Londhe
Dr Minakshi Upadhyay	Dr Manjiri Bhalerao
Dr Raosaheb Shelke	Prof. Shashi Nighojkar
Dr Satish Chaple	

Authors

History

Dr Shubhangana Atre
Dr Ganesh Raut

Political Science

Dr Vaibhavi Palsule

Translation

Dr Shubhangana Atre
Dr Vaibhavi Palsule

Scrutiny

Dr Manjiri Bhalerao
Dr Sanjot Apte

Cover and Illustrations

Shri. Devdatta Prakash Balkawade

Typesetting

DTP Section, Balbharati

Paper

70 GSM Creamwove

Print Order

N/PB/2018-19/QTY.- 1,00,000

Printer

M/s. RENUKA BINDERS, PUNE

Coordination

Mogal Jadhav
Special Officer, History and Civics
Varsha Sarode
Subject Assistant, History and Civics

Production

Sachchitanand Aphale
Chief Production Officer
Prabhakar Parab, Production Officer
Shashank Kanikdale,
Asst. Production Officer

Publisher

Vivek Uttam Gosavi, Controller
Maharashtra State Textbook Bureau,
Prabhadevi, Mumbai - 400 025.

Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune.

इतिहास व राज्यशास्त्र इ. १० वी (इंग्रजी माध्यम)

₹ 56.00

